

SOSIAALISEN TYÖLLISTÄMISEN TOIMIALA - PALVELUILLA TASA-ARVOA TYÖLLISYYTEEN

*Anne Välimaa, Pasi Ylipaavalniemi,
Suvi Pikkusaari, Markku Hassinen*

Valtakunnallinen työpajayhdistys ry ja VATES-säätiö

SOSIAALISEN TYÖLLISTÄMISEN TOIMIALA

- PALVELUILLA TASA-ARVOA TYÖLLISYYTEEN

*Anne Välimaa, Pasi Ylipaavalniemi,
Suvi Pikkusaari, Markku Hassinen*

Julkaisu on toteutettu opetus- ja kulttuuriministeriön (TPY) ja RAY:n (VATES-säätiö) rahoituksella
© Valtakunnallinen työpajayhdistys ry, VATES-säätiö ja kirjoittajat

Kansi ja taitto: Dana Rautelin

ISBN 978-952-67438-2-0
Helsinki 2012

Opetus- ja kulttuuriministeriö

Sisällys

Alkusanat	4
Sosiaalisen työllistämisen toimiala	5
Sosiaalisen työllistämisen toimialan historiaa	8
Segregaatio 1970–1989	8
Herääminen 1990–1995	9
Integraatio 1996–	10
Tulevaisuuden näkymiä	11
Asiakkaat	15
Työllistämisen- ja valmennuspalveluiden käyttäjäasiakkaat	15
Työllistämisen- ja valmennuspalveluja ostavat asiakkaat	15
Tuotteita ostavat asiakkaat	16
Käyttäjäasiakkaita työllistävät työnantajat	16
Palvelurakenteita	17
Palveluja monelta taholta	17
Palveluiden tuottaminen ja rahoitus	19
Palveluja	22
Työllistymistä valmistelevat palvelut	24
Työllistymistä edistävät ja työhön kuntoutumista tukevat palvelut	25
Työsuhteinen työllistäminen ja työelämässä pysymisen tukipalvelut	30
Muita tukitoimia heikossa työmarkkina-asemassa oleville	31
Lähteet	32

Alkusanat

VATES-säätiö (VATES) ja Valtakunnallinen työpajayhdistys ry (TPY) päättivät syksyllä 2004 käynnistyneen yhteistyöprosessinsa osana määrittellä sosiaalisen työllistämisen toimialan keskeiset käsitteet. Tarve käsitteistön selkeyttämiselle oli suuri. Yhteisen määrittelyprosessin tuloksena alalla kehittämis- ja vaikuttamistyötä tekevät VATES ja TPY julkaisivat vuonna 2005 *Sosiaalisen työllistämisen toimialan käsitteet* -julkaisun. Julkaisu sai hyvän vastaanoton ja sen sisältöä kiiteltiin hyväksi avaukseksi toimialalla käytettävien käsitteiden selkeyttämiseksi. Alkuvuodesta 2007 toteutettuun palautekyselyyn vastanneista 68 prosenttia ilmoitti julkaisun onnistuneen kokonaisuutena joko erinomaisesti tai hyvin.

Sosiaalisen työllistämisen toimiala – palveluilla tasa-arvoa työllisyyteen on jatkoa aiemmalle työlle. Alkuperäisen julkaisun ilmestymisen jälkeen on syntynyt kokonaan uudenlaista toimintaa, uusia käsitteitä, joidenkin käsitteiden sisältö on muuttunut ja käsitteitä on myös poistunut käytöstä. Muutoksia on tapahtunut lainsäädäntömuutosten ja viranomaisten toiminnan myötä sekä toimialan kehittymisen vuoksi. Päivittämisen ja käsitteiden määrittelyn lisäksi halusimme myös avata sosiaalisen työllistämisen toimialaa: mistä siinä on kyse ja miten nykytilanteeseen on päädytty? Julkaisu on kohdennettu ensisijaisesti toimialan työntekijöille ja sidosryhmien edustajille. Julkaisu on toteutettu opetus- ja kulttuuriministeriön (TPY) ja RAY:n (VATES) rahoituksella.

Pitkän prosessin päätteeksi valmistuneen julkaisun työstämisestä on vastannut työryhmä. Anne Välimaa (TPY) kantoi päävastuun julkaisuhankkeesta vastaten kokonaisuuden yhteensovittamisesta ja tekemisen koordinaatiosta. Lopulliseen muotoonsa julkaisun työstäneeseen työryhmään kuuluivat myös Pasi Ylipaavalniemi (VATES), Suvi Pikkusaari (VATES) ja Markku Hassinen (TPY). Lisäksi työn tukena toimi ulkopuolisista asiantuntijoista koottu ryhmä, johon kuuluivat Marika Ahlstén Kehitysvammaliitosta, Sampo Järvelä Silta-Valmennusyhdistys ry:stä, Tuomas Leinonen Kumppaniksi ry:stä sekä Arto Mononen Honkalampi-säätiöstä. Työryhmä haluaa esittää heille suuret kiitokset aktiivisesta osallistumisesta ja idearikkaasta kommentoinnista!

Toivomme, että työmme tulos hyödyttää ja selkeyttää toimialamme toimintaa.

Helsingissä, tammikuussa 2012

Anne Välimaa
Pasi Ylipaavalniemi
Suvi Pikkusaari
Markku Hassinen

Sosiaalisen työllistämisen toimiala

Sosiaalisen työllistämisen toimiala tarjoaa heikossa työmarkkina-asemassa oleville henkilöille laadukkaita, peruspalveluihin kuuluvia ja niitä täydentäviä työllistymis-, koulutus-, kuntoutus- ja ohjauspalveluja sekä työ- ja toimintapaikkoja, jotka tukevat siirtymää koulutukseen ja työsuhteisiin. Työtä tehdään erilaisissa yksiköissä, yrityksissä ja projekteissa, joita yhdistää yhteinen toiminnan tarkoitus. Toimijoilla ei ole yhtenäistä toimintamallia, vaan palvelut rakentuvat paikallisten tarpeiden, perinteiden ja käytäntöjen pohjalta. Sosiaalisen työllistämisen toimialan yksiköt ovat keskeisiä välityömarkkinoiden toimijoita.

Sosiaalisen työllistämisen toimialan tarkoituksena on ammattimaisesti ja monialaisessa yhteistyössä vahvistaa heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden työllistymismahdollisuuksia ja työllistää heitä.

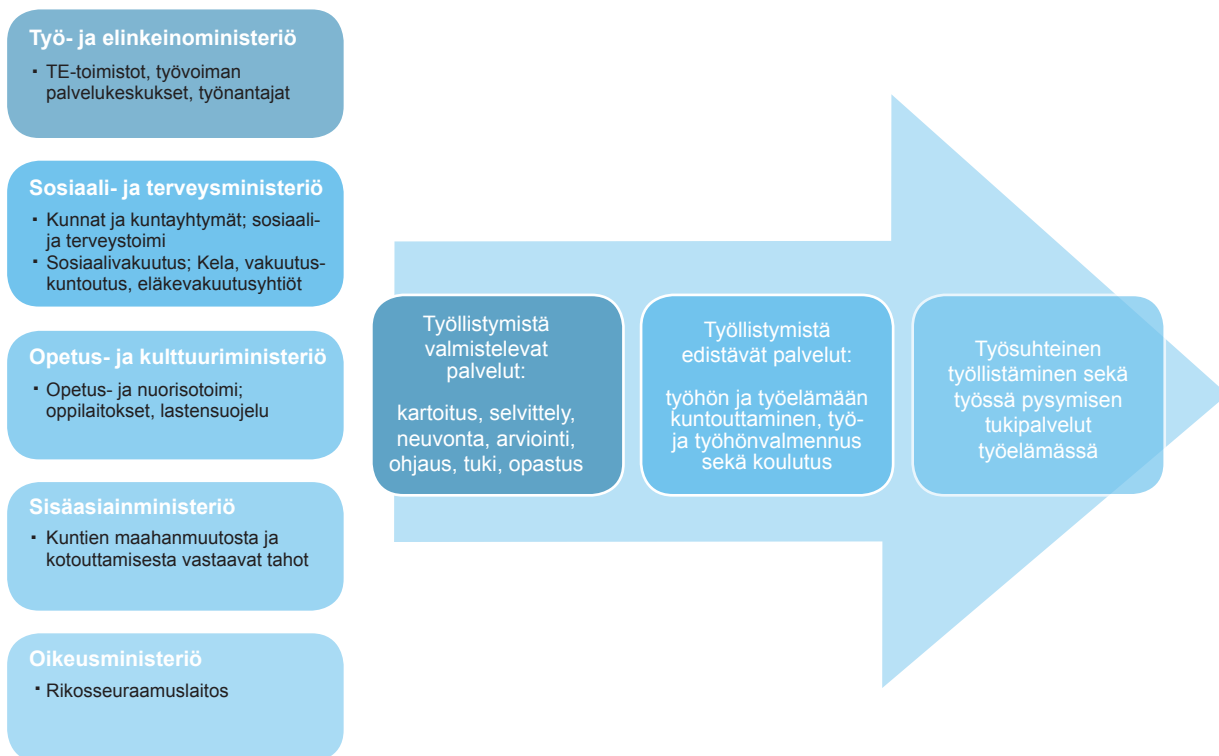
Sosiaalisen työllistämisen toimialan tavoitteet ja toteutettavien palveluiden arvopohja liittyvät yleismaailmallisiin ihmisoikeuksiin sekä Suomen perustuslakiin. Sosiaalisen työllistämisen toimialalle yhteisiä tärkeitä arvoja ovat osallisuus, yhdenvertaisuus, yksilöllisyys ja vastuullisuus. Näitä arvoja voidaan tarkastella sekä sosiaalisen työllistämisen toimialan toiminnan tavoitteita ohjaavina tekijöinä että toteutettavien palveluiden toimintaan vaikuttavina tausta-ajatuksina. Toimialalla ei kuitenkaan ole varsinaista kirjattua ja yhteisesti jaettua eettistä säännöstöä toiminnan arvopohjasta.

Sosiaalisen työllistämisen toimiala pyrkii olemassaolollaan ja tavoitteellisella toiminnallaan lisäämään osallisuutta ja osallistumismahdollisuuksia. Työelämään pääsyä tukevilla palveluilla toimiala edistää työelämäosallisuuden yhdenvertaista toteutumista: kaikilla on oikeus työhön ja toimeentulon hankkimiseen itse valitulla työllä. Palvelut järjestetään joustavasti ja yksilöllisesti, osallistujien tavoitteet ja toiminnan mahdollisuudet huomioiden. Arvostava kohtaaminen, inhimillinen vuorovaikutus ja keskinäinen kunnioittaminen tukevat tulokselliselle työlle tärkeän luottamussuhteen muodostumista. Asiakkaat osallistuvat tasavertaisina toimijoina palveluprosessin suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin.

Laadukkuus ja ammatillisuus sosiaalisen työllistämisen toimialan palveluissa syntyvät toiminnan tavoitteellisuudesta, tavoitteen mukaisesta toiminnasta ja osallistavasta yhteistyöstä toimintaan liittyvien osapuolten kesken. Yhteistoiminnallisin työmenetelmin ja yhteisöllisten toimintatapojen avulla kaikki toimialan palveluiden osapuolet ovat kumppaneina työskentelemässä tavoitteiden toteutumiseksi.

Sosiaalisen työllistämisen toimiala toimii useiden hallinnollisten sektoreiden alueella. Monet toimialan palvelut kuuluvat työ- ja elinkeinoministeriön tai sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön hallinnonaloihin, mutta lisäksi toimialalla tuotetaan palveluja tai tehdään yhteistyötä ainakin nuoriso- ja koulutusasioista vastaavan opetus- ja kulttuuriministeriön, maahanmuuttaja-asioista vastaavan sisäministeriön ja rikosseuraamusasioista vastaavan oikeusministeriön alueilla. Monialainen yhteistyö ja perinteiset organisaatioiden rajat ylittävä kumppanuus ovat sosiaalisen työllistämisen toimialan toiminnalle ja sen tuloksellisuudelle ominaisia.

Sosiaalisen työllistämisen toimialan, sen organisaatioiden ja toimialalla tuotettujen palveluiden moninaisuus ja monialaisuus vaikeuttavat toimialaa koskevan tiedon keräämistä ja hallitsemista. Tästä johtuen sosiaalisen työllistämisen toimialan yksiköiden määrästä, resursseista ja palveluista ei ole tällä hetkellä saatavissa koottua ja kattavaa tilasto- ja tutkimustietoa. Voidaan kuitenkin arvioida, että sosiaalisen työllistämisen toimialalla puhutaan noin 500 yksiköstä ja yli 10 000 päivittäisestä asiakkaasta.

Heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden työllistymisen tukeminen sosiaalisen työllistämisen toimialalla.

Välityömarkkinat

Välityömarkkinat-käsitteellä ei ole kaikkien sitä käyttävien yhteisesti hyväksymää vakiintunutta sisältöä, mutta se on yksi tapa määritellä tietyille asiakasryhmälle tarjottavia palveluja ja kentän toimijoita. Välityömarkkinat voidaan jakaa aktiivisen työvoimapolitiikan ja aktiivisen sosiaalipolitiikan palveluihin. Aktiivisen työvoimapolitiikan tavoitteena on ”parantaa ammatitaitoa, osaamista ja työmarkkina-asemaa” avoimille työmarkkinoille pääsyn edistämiseksi. Aktiivisen sosiaalipolitiikan avulla taas ylläpidetään tai parannetaan henkilöiden toimintakykyä ja arjenhallintaa, jotta siirtyminen työhön olisi mahdollista. Aktiivisen työvoimapolitiikan toimenpiteistä vastaa työ- ja elinkeinoministeriö (TEM) ja aktiivisesta sosiaalipolitiikasta sosiaali- ja terveysministeriö (STM).¹

Työ- ja elinkeinoministeriön mukaan välityömarkkinoilla tarjotaan ”työhön sijoittamista edistäviä ja työssä selviytymistä tukevia palveluja” sekä työskentelymahdollisuuksia henkilöille, joilla on ”eri syistä vaikeuksia sijoittua työhön avoimille työmarkkinoille” ilman yhteiskunnan taloudellista tukea². Välityömarkkinoilla tarkoitetaan ”työttömille tarjottavia määräaikaista työmahdollisuuksia joko palkkatuetussa työsuhteessa tai ilman työsuhdetta työmarkkinatoimenpiteinä”. Välityömarkkinoiden työtä ei olisi olemassa ilman yhteiskunnan taloudellista tukea. Yhteiskunnan taloudellisen tuen vastineena työntekijälle tai työmarkkinatoimenpiteeseen osallistuvalla tulee tarjota ns. ”normaalitöyömarkkinoita enemmän työnohjausta ja tukea”. Normaalitöyömarkkinoilla TEM:ssä tarkoitetaan ”työpaikkoja, jotka ovat olemassa ilman yhteiskunnan tukea ja joissa palkkatuki toimii rekrytointitukena” kattaen vain osan palkkauskustannuksista.³

Välityömarkkinat voivat toimia siirtymätyöpaikkana avoimille työmarkkinoille, jolloin tarjotun työn avulla voi hankkia avoimilla työmarkkinoilla tarvittavaa osaamista. Välityömarkki-

1 www.tem.fi

2 www.tem.fi

3 Ilmonen ym. 2011

noilla voidaan tarjota työmarkkinoille kuntoutusta, jolloin asiakkaana ovat työmarkkinoilta syrjäytymisvaarassa olevat työnhakijat, jotka tarvitsevat normaalia enemmän sosiaalista tukea sekä opastusta ja tukea työn tekemisessä. Välityömarkkinat voivat myös toimia pitkäkestoisen tuetun työn tarjoajana, jos asiakkailla ei ole edellytyksiä sijoittua avoimille työmarkkinoille.⁴

Sosiaalisen työllistämisen toimialan historiaa

Sosiaalisen työllistämisen toimialan historia pohjautuu pitkälle suomalaisen käsitykseen ja arvostukseen työtä ja sen tekemistä kohtaan. Työn on aina uskottu olevan yksi identiteetin rakennusaineista ja luonteeltaan kuntouttavaa. Toimialan nykyisiinkin keskeisiin periaatteisiin liittyvä tekeminen ja toiminnallisuus ovat vahvasti olleet mukana koko historian ajan.

Eräänlaisena analogiana sosiaaliseen työllistämiseen voidaan pitää varhaisia työvoimapoliittisia hätäaputyökohteita, joita toteutettiin Suomessa jo 1800-luvun lopussa ja 1900-luvulla suurten talouslamojen yhteydessä. Kunnat järjestivät hätäaputyöllistämistä aina 1960-luvun puoliväliin saakka. 1970-luvulta alkaen työttömyydestä alettiin maksaa korvausta ja suurten hätäaputyömaiden historia päättyi.

Tuotannollisen suojatyön katsotaan saaneen alkunsa heti sodan jälkeen. Vuonna 1946 säädettiin invalidihuoltolaki, jonka tarkoitus oli tukea ja työllistää pääasiallisesti sodassa vammautuneita henkilöitä. Sen perusteella alettiin tukea invalidityövoimaa käyttäviä yrityksiä ja 1940-luvun lopulla Invalidiliitto perusti Invalidien Kivihieron ja Invalidien työhuoneen. Vuoden 1946 invalidihuoltolaissa vammaisten palveluiksi määriteltiin muun muassa työnvälitys ja itsenäisen yrittämisen tukeminen. Myöhempiä keinoja olivat työkokeilut, työklinit ja erityistyöllistämisen tukitoimet.

Erotuksena invalideista kehittyi toinen työkäisten ”vajavaisten” ryhmä, jossa henkilön vammaisuus ilmeni sosiaalisesti poikkeavana käytöksenä. Ryhmään kuuluivat alun perin ”kaatumatautiset, mielisairaajat ja vajaamieliset”. Vammaisten kahtiajako ei tapahtunut niinkään vamman vaikeusasteen tai työkyvyn mukaan, vaan siihen vaikuttivat mielikuvat. Yhteiskuntakelpoisia vammaisia eli invalideja haluttiin auttaa takaisin normaaliyhteiskunnan toimintoihin, kun taas ne, joiden ”mieli” oli vajaa tai sairas, osoitettiin yhteiskunnan ulkopuolelle. Toiseen ryhmään kuuluvien kohtelua leimasivat pitkään muun muassa sterilointi ja eristäminen laitoksiin. Laitosten rakentaminen mielisairaille pääsi vauhtiin 1950-luvulla mielisairaslain (1952) pohjalta ja vajaamielisille 1960-luvulla vajaamielislain (1958) pohjalta.⁵

Suojatyön esivaiheena pidetään sosiaalihuollon laitoksissa ja sairaaloissa tapahtunutta työtoimintaa, johon potilaat osallistuivat voimiensa mukaan. Tyypillisiä olivat esimerkiksi laitosten yhteydessä sijainneiden maatiilojen työtehtävät. Ennen suojatyölakia työtoimintaa harjoitettiin yleisesti vanhustenhuollon laitoksissa, psykiatrisissa sairaaloissa ja vankiloissa. Suojatyökeskusten perustamisen tarkoituksena oli saada invalidien osittainen työkyky käyttöön sekä invalidien omaksi että yhteiskunnan hyödyksi. Suojatyökeskukset olivat teollisuuslaitoksia, joiden tarkoituksena oli suojata invalidien työpanos sekä muiden työntekijöiden että toisten teollisuuslaitosten kilpailulta. 1960-luvun puolivälissä ns. kuntoutuskomiteassa esitettiin lain säätämistä suojatyöstä ja laki astui voimaan vuonna 1970.⁶

Segregaatio 1970–1989

Laissa suojatyöstä määriteltiin aluksi viiden vuoden koeaika, jonka aikana oli tavoitteena kerätä kokemuksia toiminnasta. Komitea määritteli kuntoutuksen toimenpiteiksi, joiden avulla vammaisia, sairaita tai muutoin normaalista poikkeavia henkilöitä pyrittiin auttamaan kykeneviksi ansiotyöhön, itsenäiseen toimeentuloon ja muutoinkin mahdollisimman normaaleihin elämänolosuhteisiin. Aluksi suojatyökeskukset olivat pieniä ja pitkälti järjestöjen ylläpitämiä. Toiminta alkoi laajeta, kun kuntien suojatyökeskukset tehtiin mahdollisiksi.⁷

Vuosina 1970 ja 1973 invalidihuoltolakiin tehtiin suosituksen mukaisia muutoksia työkeskusohjelman aloittamisesta. Vuonna 1979 astui voimaan pysyvä lainsäädäntö, jonka mukaan ensi vaiheessa järjestöt ja sääti-

5 Vuorela 2010

6 Kehitysvammahuollon tietopankki

7 ks. muun muassa www.wikipedia.fi suojatyö

öt saivat mahdollisuuden valtion halpakorkoiseen lainaan sekä avustuksiin työkeskusten perustamiseksi. Myöhemmin rahoituksen etuuksia sovellettiin myös kuntiin ja kuntayhtymiin.

Suojatyön osalta 1980-luku oli toiminnan laajenemisvaihetta. Parhaimmillaan työkeskuksia on arveltu olleen 1980-luvun lopulla noin 250. Lähinnä kunnallisia ja kuntayhtymien (aiemmin kuntainliittojen) tuotannollisia, invalidihuoltolain mukaisia työkeskuksia ja työtoimintayksiköitä oli jo 1970-luvulla runsaasti ja niiden määrä kasvoi voimakkaasti 70- ja 80-luvuilla⁸. Yksiköt perustettiin ratkaisuksi invalidien ja kehitysvammaisten ”pysyvään” työllistämiseen – suojatyöpaikoiksi.

1980-luvulla yksityinen toiminta sosiaalisen työllistämisen toimialalla oli vielä vähäistä ja työllistämispalveluiden valikoima oli suppea. Kaikille heikossa työmarkkina-asemassa oleville kohderyhmille, kuten esimerkiksi mielenterveyskuntoutujille ja nuorille, ei juurikaan ollut tarjolla palveluja tarjoavia yksiköitä. Vammaisia henkilöitä ei valmennettu avoimille työmarkkinoille, vaikka 1980-luku oli liki täystyöllisyyden aikaa. Erityisten yksiköiden perustamista tuki tuolloin vallalla ollut käsitys, ettei vammaisten tai osatyökykyisten henkilöiden paikka ole avoimilla työmarkkinoilla.

Sotien jälkeinen vammaisten kahtiajako invalideihin ja ei-invalideihin loi pohjan myöhemmälle kehitykselle. Esimerkiksi 1980-luvun lopulla säädetty vammaispalvelulaki ei ole todellisuudessa koskettanut niitä ryhmiä, jotka jäivät ns. toiseen vammaisten ryhmään. Näiden ryhmien palvelut ovat myös painottuneet laitoksiin ja näille ryhmille erillisesti suunnattuihin palveluihin. Vammaiset ja osatyökykyiset ihmiset on pyritty pitämään sosiaaliturvan piirissä ja heidän osallistumisensa muun muassa palkkatyöhön on ollut hankalaa.⁹

Ensimmäiset nuorten työpajat perustettiin Suomeen vuonna 1983 vastaamaan koulutuksen ulkopuolelle jääneiden ja työttömiksi joutuneiden nuorten ongelmiin. Valtionhallinnon taholta asetettiin vuonna 1987 työryhmä miettimään työpajatoimintaa ja jo tuolloin keskustelussa vilahtelivat nykytoiminnalle tutut teemat koulutuksen ulkopuolelle putoamisesta, ammatillisen koulutuksen keskeytymisestä sekä elämänhallintaan liittyvistä ongelmista. Työllisyyslain muutoksen myötä vuonna 1987 kunnat velvoitettiin järjestämään työtä nuorille. Vauhdittajana toimi asetus nro 275/1987, joka yksiselitteisesti määräsi kunnat järjestämään työttömille nuorille työtä ja harjoittelua kuntien hallintokunnissa. Työpajat toimivat tuolloin kiinteänä osana kuntien hallintoa ja olivat yleisesti kuntien nuorisotoimen hallinnoimia. Asetusta voidaan pitää yhtenä nuorten yhteiskuntatakuun edeltäjänä.

Herääminen 1990–1995

Työpajatoiminta laajentui nopeasti 1990-luvun alun lama-ajasta alkaen, jolloin työttömien määrä nousi lähelle 200 000:ta. Toiminnalla haettiin ratkaisuja toisaalta kasvaneelle nuorisotyöttömyydelle, mutta työpajoihin tuli myös laman myötä työttömiksi joutuneita aikuisia, jolloin työpajapalveluiden asiakkaiden ikärakenne laajeni koskemaan kaiken ikäisiä.

Tuettu työllistyminen toimintamallina tuotiin Suomeen Yhdysvalloista 1990-luvun alkupuolella. Alettiin puhua ns. tukiparadigmasta, jonka mukaan vamman asettamia rajoituksia ei korosteta, vaan tukitoimilla ja ympäristön muokkaamisella pyritään varmistamaan tasa-arvoinen yhteisön jäsenyys. Ensimmäiset kokeilut mallin toimivuudesta vammaisten henkilöiden työllistymisen tukemiseksi työmarkkinoille toteutettiin pilottihankkeissa (STEPS ja E.C.H.O) 1990-luvulla.¹⁰

Sosiaalisen työllistämisen toimiala on ollut erilaisina toiminnan muotoina olemassa jo vuosikymmeniä, mutta käsitettä on laajemmin ryhdytty käyttämään vasta vuoden 1995 jälkeen, kun Suomi liittyi EU:n jäseneksi. Euroopan sosiaalirahaston (ESR) projektirahoitus loi kentälle uusia toimijoita ja samaan aikaan pohdittiin eri viranomaistahojen työllistämistoiminnan ja avointen työmarkkinoiden suhdetta. Kehittyminen näkyi myös siten, että toimialalle syntyi uudenlaisia yksiköitä ja projektitoimintaa tuottamaan ja kehittämään palveluja eri

8 www.vates.fi
9 Vuorela 2010
10 Pirttimaa 2003

asiakasryhmille. Kunnat ottivat ESR-rahoituksen mahdollisuudet käyttöönsä, ja ne kehittivät omaa työllistämistoimintaansa voimakkaasti 1990-luvun puolivälistä lähtien.

Mielenterveyskuntoutujille suunnatut toiminnalliset kuntoutuspalvelut kehittyivät omiksi työtoimintayksiköikseen 1990-luvulta alkaen. Taustalla oli mielenterveyskuntoutujien määrän kasvu ja pyrkimys kuntouttaa mielenterveysongelmista kärsiviä takaisin työelämään. Yhtenä merkittävänä uutena toimintamuotona oli mielenterveyskuntoutujien klubitalotoiminta, jolla oli vertaistuen ohella selkeä tavoite integroida ihmisiä takaisin työelämään. Ensimmäiset mielenterveyskuntoutujien klubitalot perustettiin vuonna 1995 osittain ESR-rahoituksella, mutta myös Raha-automaattiyhdistys (RAY) osallistui toiminnan rahoitukseen.

Integraatio 1996–

Laki työmarkkinatuesta tuli voimaan vuonna 1996, jonka jälkeen muuhun kuin palkkaan perustuva työskentely ja harjoittelu ovat olleet suuressa roolissa sekä avoimilla työmarkkinoilla että sosiaalisen työllistämisen yksiköissä.

Ensimmäiset työllistymisen monipalvelukeskukset perustettiin 1990-luvun loppupuolella. Tavoitteena oli uudenlaisen toiminnan organisoinnin avulla laajentaa työttömien ja muiden sosiaalisen työllistämisen asiakasryhmien mahdollisuuksia saada palveluja. Monipalvelukeskusten perustamisen tavoitteena oli toisaalta kehittää ja laajentaa kuntien työllistämistoimintaa, mutta myös parantaa osatyökykyisten mahdollisuuksia sijoittua työelämään. Yhtenä tavoitteena oli myös sosiaalisen työllistämisen palveluiden tilaaja–tuottaja-toimintatavan kehittäminen.

Perustuslain uudistusten yhteydessä 2000-luvun alussa Euroopan Unionin tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuspolitiikka ja syrjinnän kieltäminen vahvistivat myös vammaisten oikeuksia maamme työmarkkinoilla. Vahvistui käsitys, että jokaisella on oikeus osallistua työelämään kykyjensä ja halujensa mukaisesti. Tavoitteeksi tuli vammaisten ja osatyökykyisten henkilöiden mahdollisimman täydellinen integroituminen yhteiskunnan täysivaltaisiksi jäseniksi. Tätä kehitystä tukee edelleen YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus, jonka Suomi allekirjoitti 30.3.2007. Ajattelutavan muutos vaikutti myös sosiaalisen työllistämisen toimialaan siten, että avoimille työmarkkinoille suuntautuvia menetelmiä ja palveluja kehitettiin ja ryhdyttiin ottamaan käyttöön.

Hanketoiminnan rooli muodostui suureksi 2000-luvun taitteessa sosiaalisen työllistämisen toimialan ja sen palveluiden kehittämisessä. Työllistämispalveluiden valikoima lisääntyi erityisesti avoimille työmarkkinoille ohjaavien palveluiden suunnalla. Samanaikaisesti luotiin yhä enemmän ja tarkemmin tietyille kohderyhmälle kohdennettuja palveluja. Uusia palveluja olivat esimerkiksi tuettu työllistyminen, kuntouttava työtoiminta, mielenterveyskuntoutujien työhönvalmennus, työkokeilu, työssäsuoriutumisen arviointi sekä erilaiset valmentavat ja ohjaavat koulutukset. Uusien palveluiden myötä Kelan ja työ- ja elinkeinohallinnon rooli uusina palveluja ostavina tahoina vahvistui.

Sosiaalisen työllistämisen toimialan kehittymisen myötä tavoitteeksi on tullut työllistyminen avoimille työmarkkinoille. Pysyväisluonteinen työ sosiaalisen työllistämisen toimialalla nähdään väliaikaisena vaihtoehtona. Kaikilla halutaan olevan oikeus työhön tai mahdollisuus osallistua työn avulla toteutettavaan tavoitteelliseen toimintaan. Tavoitetta kohti pyritään räätälöityjen valmennus- ja työllistymispolkujen, koulutuksen ja työhönvalmennuksen avulla. Välytyömarkkinoiden kehittymisen myötä avoimien työmarkkinoiden ja sosiaalisen työllistämisen työpaikkojen välille on yritetty rakentaa välittäviä malleja, mutta edelleenkin monille ihmisille työpaikka välytyömarkkinoilla on lähes pysyväisluonteinen ratkaisu.

Vuonna 2001 astui voimaan laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001), mikä on vaikuttanut voimakkaasti sosiaalisen työllistämisen toimialan kehitykseen. Kuntien on lain mukaan järjestettävä kuntouttavaa työtoimintaa niille pitkään työttöminä olleille asiakkaille, jotka saavat työmarkkinatukea tai toimeentulotukea.

Kuntouttava työtoiminta on tarkoitettu pitkään työttöminä olleille työllistymismahdollisuuksien ja elämänhallinnan parantamiseksi.¹¹ Monissa kunnissa kuntouttava työtoiminta järjestetään yhteistyössä järjestöjen ja muiden sosiaalisen työllistämisen organisaatioiden kanssa.

Työ- ja elinkeinohallinnossa on keskitetty vaikeimmin työllistyvien palveluja työvoiman palvelukeskuksiin, jotka ovat TE-hallinnon, kuntien ja Kelan yhteisiä palvelupisteitä. Työvoiman palvelukeskukset perustettiin 1.1.2004 alkaen yhteispalvelupistekokeilun jälkeen. Palvelukeskusten määrän lisääntyminen ja toiminnan vaikiintuminen on ollut omiaan lisäämään kokonaan yksityisten ja kolmannen sektorin palveluntuottajien määrää työllistämispalveluiden tuotannossa. Työvoiman palvelukeskukset ovat muutenkin parantaneet TE-hallinnon palveluvalikkoa heikossa työmarkkina-asemassa oleville henkilöille, koska tämän kohderyhmän työllistymiseen liittyvää asiantuntemusta on koottu alueellisesti ja paikallisesti yhteen paikkaan.

Ensimmäiset sosiaaliset yritykset perustettiin Suomeen uuden lain tultua voimaan 1.1.2004. Lain valmistelun motiivina oli rakennetyöttömyyden alentaminen, vajaakuntoisten työllistymisen parantaminen ja näiden yhdistäminen liiketaloudellisesti kannattavaan yritystoimintaan. Sosiaalisille yrityksille perustettiin työministeriön ylläpitämä rekisteri, johon yritykset kirjautuivat. Edellytyksenä oli, että vähintään 30 % yrityksen työvoimasta oli vajaakuntoisia. Sosiaalisten yritysten rahoitusmallit noudattivat pääosin samoja muotoja kuin muillakin yrityksillä, mutta sosiaalisten yritysten oli mahdollista hakea myös työvoimapoliittista projektitukea. Lakia sosiaalista yrityksistä uudistettiin 1.5.2007 lähinnä palkkatuen käyttöön liittyvillä linjauksilla ja mahdollisuudella saada palkkatuki myös toistaiseksi voimassa olevan työsuhteen palkkakustannuksiin. Sosiaalisten yritysten merkitys vajaakuntoisten työllistäjänä on jäänyt toivottua pienemmäksi. Lokakuussa 2011 sosiaalisia yrityksiä oli rekisteröity 160.

Kuntien rooli ja vastuu työllistämispalveluiden tarjoajana on vahvistunut muun muassa 1.1.2006 voimaan tulleen työmarkkinatukiudistuksen myötä. Yksityisen palvelutuotannon osuus on jatkuvassa kasvussa. Tällä tarkoitetaan lähinnä yhdistys- ja säätiöpohjaisen toiminnan lisääntymistä, mutta yhä enenevässä määrin myös kokonaan yksityistä toimintaa. Kunnat ovat edelleenkin usein yksityisen toiminnan taustalla esimerkiksi säätiön taustayhteisöinä tai sosiaalisen yrityksen omistajina.

Samaan aikaan on kehitetty erilaisia uusia toimintatapoja työllistää pitkään työttöminä olleita. Sosiaali- ja terveysministeriö on vuodesta 2009 alkaen rahoittanut työpankkikokeilua, jonka tavoitteena on kehittää mallia pitkään työttöminä olleiden työllistämiseen yrityksiin työvoiman vuokrauksen keinoilla. Myös monet kunnat ovat olleet aktiivisia kehittämään uusia keinoja pitkään työttöminä olleiden työllistämiseksi. Julkisuudesta tuttuja ovat muun muassa Paltamon ja Kinnulan mallit, joissa kunnat aktiivisesti pyrkivät työllistämään kaikki työttömät.

Kolmannen sektorin työllistämistoimet ovat olleet vaikeuksissa keväällä 2010 voimaan tulleen uuden työvoimapolvelulain myötä. Uudessa laissa Suomi liittyy myös EU:n yleiseen tulkintaan de minimis -säännöstä, joka rajoittaa julkisen tuen määrän kolmannen sektorin toimijoille 200 000 euroon kolmen vuoden toimintajakson aikana. De minimis -tulkintaan on haettu ns. ryhmäpoikkeussääntö, joka mahdollistaa osatyökykyisten työllistämisen entisellä tavalla, mutta muu palkkatukityöllistäminen tulkitaan kilpailua vääristäväksi toiminnaksi. Työvoimapolvelulakiin liittyvät työmarkkinatukilinjaukset vaikeuttavat myös ”perinteistä” sosiaalisen työllistämisen toimintaa.

Tulevaisuuden näkymiä

Yksi sosiaalisen työllistämisen kentän tämän hetkisistä trendeistä on voimistunut keskustelu yhteiskunnallisen yrityksen mallin rakentamisesta Suomeen. Yhteiskunnallisen yrittämisen käsite ja toiminnan periaatteet ovat Suomessa sangen uusia ja malleja on haettu varsinkin Iso-Britannian yritysmaalleista. Yhteiskunnallisessa yrit-

täytydessä pyritään ratkaisemaan yhteiskunnallisia ongelmia liiketoiminnan avulla, ja syntynyt voitto ohjataan toiminnan parantamiseen ja laajentamiseen¹².

Tilaaaja–tuottaja-toimintatapa on yleistynyt sosiaalisen työllistämisen toimialalla ja tälle kehitykselle on antanut vauhtia kesällä 2010 voimaan astunut hankintalaki. Sosiaalisen työllistämisen kentän toimijat joutuvat entistä useammin tuotteistamaan palvelunsa, osallistumaan palveluiden kilpailutuksiin ja tuottamaan palveluja aiempaa markkinaehtoisemmin. Kunnat pohtivat entistä enemmän palveluiden hankkimisstrategioitaan ja perinteinen järjestöjen ja toimijoiden avustusmuotoinen rahoittaminen tulee pieneneään palveluiden ostamisen vallatessa alaa. Kilpailuttaminen on osaltaan vauhdittanut palveluiden sisältöjen ja laadun kehittämistä, mutta myös vaatinut organisaatioilta uudenlaista osaamista hankintalainsäädännön ja kilpailutusten alueelta. Keskustelua on myös käyty hankintojen kriteereistä ja erityisesti mahdollisuudesta sisällyttää niihin ns. sosiaalisia kriteerejä. Sosiaalisilla kriteereillä voidaan hankintoja tehtäessä antaa arvoa myös esimerkiksi hankinnan toteutuksen työllistäville vaikutuksille¹³.

Työ- ja elinkeinohallinnon ja kuntien välistä työnjakoa ollaan uudistamassa. Jatkossa työ- ja elinkeinotoimistot hoitavat vain työmarkkinoille normaaleilla työhallinnon palveluilla siirtymässä olevien palveluja. Sosiaalisen työllistämisen toimialan asiakkaiden palveluiden järjestäminen siirtyy entistä voimakkaammin kuntien tehtäväksi. Asiasta on jo tehty periaatteellinen kirjaus Kataisen hallituksen hallitusohjelmassa, jonka mukaan yli vuoden työttöminä olleiden palvelut siirtyvät aiempaa voimakkaammin kuntien velvoitteeksi. Tämä merkitsee sosiaalisen työllistämisen toimialalle tulevaisuudessa entistä suurempaa roolia ja merkitystä palveluiden tuottajana.

Yleisesti koko työvoimapolitiikan painopiste on siirtymässä kohti avoimia työmarkkinoita. Tämä näkyy myös keväällä 2010 hyväksytyssä uudessa työvoimapolitiikassa, jossa varsinkin palkkatuen myöntämisen ehtoja ja painopisteitä on muutettu. Palkkatukea on haluttu siirtää yhä enemmän kolmannelta sektorilta ja kunnilta yritysten käyttöön ja palkkatukea ollaan muuntamassa ”työnhakijan henkilökohtaiseksi tueksi, joka kompensoi työnhakijan heikentyneitä työmarkkinakelpoisuutta”¹⁴. Kolmannen sektorin palkkatuen käyttöä on kritisoitu voimakkaasti, koska järjestöt eivät ole pystyneet tarjoamaan asiakkailleen pitkäaikaisia ja pysyviä työpaikkoja. TEM:in linjauksissa kolmannen sektorin palkkatuen saamisen ehtona on jatkossa asiakkaiden entistä tehokkaampi ohjaus ja koulutus hakemaan työpaikkoja avoimilta työmarkkinoilta¹⁵.

Sosiaalisen työllistämisen kenttä ja toimijat ovat alkaneet kehittää uusiin työvoimapolitiittisiin linjauksiin liittyviä palveluja, ja tulevaisuudessa asiakkaiden siirtäminen avoimille työmarkkinoille saa entistä suuremman roolin. Uusi työvoimapolitiikan linja heijastelee myös ennusteita Suomen työvoiman määrän kehityksestä. Eläkkeelle jäävien kasvava määrä vuoden 2020 jälkeen tulee aiheuttamaan joillakin aloilla työvoimapulaa. Sosiaalisen työllistämisen toimialan toimijoilla onkin tulevaisuudessa kasvava rooli uuden työvoiman kouluttamisessa avoimille työmarkkinoille. Valmennusta tullaan tekemään entistä enemmän yhteistyössä avoimien työmarkkinoiden yritysten ja oppilaitosten kanssa. Asiakkaiden osaamisen tunnistaminen, sosiaalisen työllistämisen yksiköiden kehittäminen oppimisympäristöinä sekä joustavien koulutuspolkujen rakentaminen tulee jatkossa tukemaan asiakkaiden siirtymistä avoimille työmarkkinoille. Myös yhteistyö erilaisten työnantaja- ja yrittäjäjärjestöjen kanssa nousee merkittävämmäksi sosiaalisen työllistämisen toimialaa kehitettäessä.

Monialainen, sektorirajat ylittävä yhteistyö ja joustavat siirtymät palveluiden välillä ovat merkittäviä kehittämiskohteita sekä sosiaalisen työllistämisen toimialan sisällä että eri hallinnollisilla sektoreilla. Sosiaalisen työllistämisen toimiala on perinteisesti toiminut sektorirajat ylittävästi ja sektoreiden välisillä alueilla mahdollisia aukkoja täydentäen, mutta nyt yhteiskunnan muitakin rakenteita ollaan ohjaamassa samaan suuntaan.

12 www.syy.fi

13 Kujanpää 2010

14 Valtioneuvoston kanslia 2011

15 TEM 2011

EU:n rakennerahastokausi 2007–2013 on korostanut välityömarkkinoiden toiminnan kehittämistä. Kehittämistyötä on tehty sekä valtionhallinnossa että sosiaalisen työllistämisen toimialalla. Sosiaalisen työllistämisen toimialan toimijat ovatkin merkittäviä toimijoita välityömarkkinoilla. Asko Suikkasen tekemässä selvitystyössä välityömarkkinoista¹⁶ kiinnitetään huomiota suomalaisen työllisyyspolitiikan staattisuuteen. Suikkanen viittaa eurooppalaiseen keskusteluun, jossa siirtymien käsitteen avulla ”työttömyyden ongelma” muuttuu yksilön ongelmasta työmarkkinoiden kehittämisen haasteeksi. Suikkasen mukaan suomalaista välityömarkkinakeskustelua leimaa työttömyyden yksilöllistäminen ja suuri ongelmaakeskeisyys. Yhtenä tavoitteena välityömarkkinoiden kehittämisessä onkin luoda asiakkaan näkökulmasta joustavat mahdollisuudet liikkua avoimien ja välityömarkkinoiden välillä. Tulevaisuuden välityömarkkinat voivat tarjota osa-aikaista työtä avoimilla työmarkkinoilla ja samaan aikaan työmahdollisuuksia välityömarkkinoiden työpaikoissa. Välityömarkkinoiden kehittämiseen liittyvässä keskustelussa on noussut esiin myös mahdollinen tarve ns. alemman tuottavuuden työmarkkinoille. Näiltä välityömarkkinoilta olisi mahdollista löytää pysyviä työpaikkoja niille, jotka eivät ns. korkean tuottavuuden työmarkkinoilla työllisty.

YHTEISKUNTA & YKSILO

"HISTORIA" 1945–1969

- Yhteiskunnan teollistuminen ja kehittyminen
- Sosiaaliturvajärjestelmän kehittyminen
- Vammaiset eivät pääsääntöisesti työssä tai toiminnassa kodin ulkopuolella

SEGREGAATIO 1970–1989

- Hyvä työllisyystilanne, erityisesti 1980-luvun lopun korkeasuhdanne
- Vammaiset eivät kuulu avoimille työmarkkinoille, mutta voivat tehdä työtä työllistämisyksiköissä: toimeentulo työstä suojatunmassa ympäristössä

HERÄÄMINEN 1990–1995

- Lama, "pysyvä" työttömyysongelma syntyi, rakennetyöttömyys
- EU-jäsenyys v. 1995
- Vammaisten pääsy avoimille työmarkkinoille on mahdollista, räätälöidyt tukitoimet

INTEGRAATIO 1996–2011, jatkuu...

- Kaikilla yhdenvertainen mahdollisuus työllistyä tavalliseen työyhteisöön kykyjensä mukaisesti
- Ylisektoraaalinen yhteistyö (viranomaistyö)
- Työkyvyttömyyseläkkeen lepäämään jättämismahdollisuus (1999→)
- Työmarkkinatuki uudistus (2006→)
- Työvoiman palvelukeskukset (2004→)
- YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus v. 2007

1945–1969
"HISTORIA"

1970–1989
SEGREGAATIO

1990–1995
HERÄÄMINEN

1996–2011
INTEGRAATIO

- Invalidihuoltolaki v. 1946, sodissa vammautuneiden tukemiseksi
- Työllistämisyksiköitä olemassa vain vähän, lähinnä invalideille ja kehitysvammaisille
- Työtoimintaa myös sairaaloissa ja laitoksissa
- Ei voida puhua sosiaalisen työllistämisen toimialasta

- Toimiala syntyi 1970-luvulla
- Suojatyö kirjattiin Invalidihuoltolakiin v. 1970, aluksi määräaikaisesti
- Työllistämisyksikössä ei juuri avoimille työmarkkinoille tähtäävää toimintaa
- Lähinnä tuotannollisia työkeskuksia ja kehitysvammaisten työtoimintayksiköitä
- Aluksi järjestöjen, myöhemmin kuntien ja kuntayhtymien yksiköitä
- Työllistämisyksikkö oli pysyvä ratkaisu (ei kuntouttavaa ja valmentavaa toimintaa) tarjoten pysyväisluonteisen työ- tai työtoimintapaikan
- Yksikkömäärä kasvoi voimakkaasti 1970–1980-luvuilla
- Asiakkaat lähinnä invalideja ja kehitysvammaisia
- Tuotannolliset tavoitteet korostuneita, vahva taloudellinen panostus
- Uusia kohderyhmiä toimialan piiriin: työttömät nuoret
- Ensimmäinen työpaja v. 1983

- Uusia kohderyhmiä, kuten pitkäaikaistyöttömät ja MT-kuntoutujat, toimialan piiriin
- Ensimmäiset MT-työtoimintayksiköt 1990-luvun alussa
- Tuetun työllistymisen malli Suomeen, ensimmäiset kokeilut
- Työpajojen määrä kasvoi
- Ensimmäinen MT-kuntoutujien klubitilo 1995
- ESR-projektirahoitus v. 1995→
- Toiminnan kustannusten ja tulosten kriittinen tarkastelu, vaikutusten arviointi
- Yksiköiden lopettamista ja yhdistämistä/uusia yksiköitä

- Kohderyhmien laajentuminen jatkuu – "kaikki" heikossa työmarkkina-asemassa olevat ryhmät
- Yksikkömäärän ja volyymin kasvu
- Uusia, yhä kohdennetumpia palveluita
- Uusia palveluiden rahoittajia (työ- ja elinkeinohallinto, Kela, projektirahoitukset)
- ESR-rahoitus merkittäväksi rahoituslähteeksi
- Palveluiden tuotteistaminen
- Tilaa- ja tuottaja-mallin yleistyminen, tilaa- ja tuottaja-roolien eriytyminen
- Tulos- /vaikuttavuusvaatimukset
- Yksityinen palvelutuotanto yleistyy, myös täysin yksityistä toimintaa
- Sosiaaliset yritykset 1.1.2004 alkaen
- Työllistymisen monipalvelukeskukset 1990-luvun lopusta alkaen
- TE-toimistoille 1.1.2003 alkaen mahdollisuus hankkia työhönvalmentajan palveluita

TOIMIALA

Asiakkaat

Sosiaalisen työllistämisen toimialan asiakkaat voidaan jakaa työllistämispalveluiden käyttäjäasiakkaisiin, työllistämispalveluja käyttäjäasiakkaille ostaviin asiakkaisiin, tuotteita ja muita kuin työllistämispalveluja ostaviin asiakkaisiin sekä toimialan yksiköiden valmentamia asiakkaita työllistäviin työnantajiin.

Työllistämis- ja valmennuspalveluiden käyttäjäasiakkaat

Työllistämispalveluiden käyttäjäasiakkaista käytetään palvelusta riippuen erilaisia nimityksiä, kuten valmentautuja, työntekijä, (työ)harjoittelija ja kuntoutuja. Yhteistä kaikille käyttäjäasiakkaille on se, että he ovat jostakin syystä heikossa työmarkkina-asemassa. Heikossa työmarkkina-asemassa olevalla henkilöllä tarkoitetaan yleensä ihmistä, jolla on pidempiaikaisia vaikeuksia työllistyä suoraan tai työllistymisen peruspalveluiden avulla tavalliseen työyhteisöön normaalin työsuhteen ehdoin. Työllistymisvaikeuksien syinä voivat olla esimerkiksi diagnosoitu vamma tai sairaus, päihdeongelmat, asenne- ja velkaongelmat, huono kielitaito, heikko tai vanhentunut koulutus tai vähäinen työkokemus. Henkilön työ- ja toimintakyky voi olla alentunut paitsi terveydellisistä, myös sosiaalisista syistä. Kyvystä tehdä työtä käytetään usein yhdistettyä ilmaisua työ- ja toimintakyky, sillä henkilö saattaa olla hyvinkin toimintakykyinen, vaikka työkyky on laskenut¹⁷. Heikon työmarkkina-aseman taustalla voi olla myös muita syitä, kuten sopivien työpaikkojen vähäisyys, työnantajien ennakkoluulot tai työnantajien palkattaville henkilöille asettamat korkeat osaamis- tai koulutusvaatimukset. Usein työllistymisongelmat ovat usean tekijän summa.

Monet heikossa työmarkkina-asemassa olevat henkilöt ovat palvelujärjestelmässä nimetty vajaakuntoisiksi tai osatyökykyisiksi. Erityisesti vammaisjärjestöt ovat jo pitkään kritisoineet työ- ja elinkeinohallinnon käyttämää ja lakiin julkisesta työvoimapalvelusta perustuvaa vajaakuntoinen-käsitettä¹⁸ negatiiviseksi ja yksilöä leimaavaksi. Osatyökykyinen-käsitteen tavoitteena on kiinnittää huomio henkilön jäljellä olevaan työkykyyn, ei vajavuuksiin ja työkyvyn puutteisiin. Käsite kuvastaa sitä työkykyä, mikä henkilöllä on käytettävissään tilanteesta, työtehtävistä ja käytettävissä olevista tukimuodoista riippuen. Työkykyä arvioitaessa on siis otettava henkilökohtaisen toimintakyvyn lisäksi huomioon myös työtehtävä ja työympäristö. Tämän työkyvyn käyttöön ottaminen tulisi olla mahdollista henkilön niin halutessa. Kaikki osatyökykyiset, vammaiset tai pitkäaikaissairaat eivät tarvitse erityistukea työllistykseen.

Työllistämis- ja valmennuspalveluja ostavat asiakkaat

Työllistämis- ja valmennuspalveluja ostavat sosiaalisen työllistämisen toimialalla yleisimmin Kela, työ- ja elinkeinohallinto, kunnat ja kuntayhtymät, työeläkelaitokset, vakuutusyhtiöt, oppilaitokset sekä rikosseuraamuslaitos. Lisäksi käyttäjäasiakkaiden palveluiden kehittämistä rahoittavat esimerkiksi Euroopan sosiaalirahasto (ESR) ja RAY projektirahoituksen muodossa.

Kansaneläkelaitoksen (Kela) kautta asiakkaat tulevat muun muassa työkyvyn arviointiin, työkokeiluun tai mielenterveyskuntoutujille ja nuorille tarkoitettuun työhönvalmennukseen. Kelan vastuualueelle kuuluu vaikeasti vammaisten ja vähäisen työhistorian omaavien henkilöiden ammatillinen kuntoutus. Lisäksi Kela tarjoaa lääkinnällistä kuntoutusta sekä harkinnanvaraista kuntoutusta. Ammatillista kuntoutusta ostavat Kelan lisäksi myös työeläkelaitokset, jotka vastaavat vakiintuneen työhistorian omaavista kuntoutujista, ja vakuutusyhtiöt, jotka lähettävät ammatilliseen kuntoutukseen henkilöitä, joiden kuntoutuksen tarve johtuu onnettomuudesta,

17 Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2011:5

18 Laki julkisesta työvoimapalvelusta (1295/2002, 7 § 6 mom.): Vajaakuntoinen on henkilöasiakas, jonka mahdollisuudet saada sopivaa työtä, säilyttää työ tai edetä työssä ovat huomattavasti vähentyneet asianmukaisesti todetun vamman, sairauden tai vajavuuden takia.

tapaturmasta tai ammattitaudista. Lisäksi sekä vakuutusyhtiöt että työeläkelaitokset ostavat erilaisia arviointipalveluja.

Työ- ja elinkeinohallinto lähettää asiakkaita esimerkiksi työharjoitteluun, työelämävalmennukseen, palkkautettuun työhön ja työvoimapolitiittiseen koulutukseen. Lisäksi TE-hallinto vastaa työ- ja elinkeinotoimistojen osatyökykyisten asiakkaiden ammatillisesta kuntoutuksesta.

Kuntien järjestämistä vastuulla on sosiaalihuoltolain ja kehitysvammaisten erityshuoltolain mukainen vammaisille suunnattu päivä- ja työtoiminta. Lisäksi kunnat lähettävät pitkään työttömänä olleita asiakkaita tai nuoria muun muassa kuntouttavaan työtoimintaan.

Oppilaitosten kanssa sosiaalisen työllistämisen organisaatioilla on monenlaista yhteistyötä. Monissa sosiaalisen työllistämisen organisaatioissa voi muun muassa suorittaa osan peruskoulusta tai ammatillisista opinnoista esimerkiksi pajakoulussa tai tuotantokoulussa tai opiskella ammattiin oppisopimuksella. Lisäksi sosiaalisen työllistämisen organisaatioissa on usein mahdollisuus tuettuun oppisopimuskoulutukseen sekä työssä oppimiseen.

Rikosseuraamuslaitos ostaa sosiaalisen työllistämisen toimialalta yleisimmin yhdyskuntapalvelua sekä avovangeille ja pian vapautuville vangeille suunnattua valmentavaa tai kuntouttavaa työtä.

Tuotteita ostavat asiakkaat

Sosiaalisen työllistämisen toimialan toimijoista monilla on valmennuspalveluiden lisäksi myös tuotannollista toimintaa. Myytävät tuotteet voivat olla joko konkreettisia tavaroita tai palveluja. Tuotteiden myynti tapahtuu joko suoraan tai tuotteita tehdään alihankintana toisille yrityksille. Tyypillisiä myytäviä tuotteita ovat esimerkiksi puu- ja metallitavarat sekä siivous- tai kiinteistöhuoltopalvelut.

Käyttjäasiakkaita työllistävät työnantajat

Käyttjäasiakkaita työllistävät työnantajat ovat keskeinen toimialan asiakasryhmä. Sosiaalisen työllistämisen toimialalla yhtenä tavoitteena on löytää palveluissa oleville henkilöille työmahdollisuuksia ja työpaikkoja avoimilta työmarkkinoilta sekä kuntien eri hallintokunnista. Monet myös siirtyvät oppisopimuskoulutuksen kautta palkkatyösuhteeseen työnantajan palvelukseen.

Työhönvalmennuksen palveluilla tuetaan ja edesautetaan erilaisten tukitoimien avulla asiakkaan työllistymistä tai työssä pysymistä avoimilla työmarkkinoilla. Tunnuksomaista prosessille on työhönvalmentajan tuki sekä työelämään siirtyvälle asiakkaalle että työnantajalle. Tavoitteena on pysyvä tai pitkäaikainen palkkatyö. Uusimpia sovelluksia työelämään siirtymisen tukipalveluissa on sosiaali- ja terveysministeriön työpankkiko-keilu.

Palvelurakenteita

Heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden työllistymistä ja työssä pysymistä tukevat palvelut tuotetaan käyttäjäasiakkaille yhteistyössä monialaisen verkoston kanssa. Verkostoon kuuluvat kaikki palveluja tilaavat ja tuottavat tahot sekä niiden toimintaa tukevat tahot julkisella, yksityisellä ja kolmannella sektorilla.

Palveluja monelta taholta

Työllistymispalveluja tuottavat paitsi julkiseen sektoriin kuuluvat tahot, myös monet kolmannen sektorin toimijat sekä yksityiset työllistymispalveluja tarjoavat yritykset. Työllistämispalveluiden tuottajiin kuuluu myös kuntoutuskeskuksia, työklinoita sekä työllistymistä tukevia projekteja. Työllistymistä tukevia palveluja toteutetaan muun muassa tavallisissa työyhteisöissä, erilaisissa kuntouttavissa laitoksissa, oppilaitoksissa sekä sosiaalisen työllistämisen toimialan yksiköissä ja projekteissa. Yhä useammin palveluja tuotetaan yhteistyössä yritysten kanssa.

Sosiaalisen työllistämisen toimialalta on erotettavissa esimerkiksi toiminnan tavoitteiden, perustana olevan lainsäädännön, asiakasryhmien, koon, palveluvalikoiman ja rahoitusrakenteen perusteella erilaisia toimintayksikötyyppejä.

Työllistymisen monipalvelukeskus

Työllistymisen monipalvelukeskus tuottaa laajaa työllistämispalveluiden valikoimaa useissa toimipisteissä, huomattavalla volyymillä ja usein maantieteellisesti yhtä kuntaa laajemmalla alueella. Monipalvelukeskuksen tuottamia työllistämispalveluja voivat olla muun muassa työllistymistä valmistelevat palvelut, työllistymistä edistävät ja työhön kuntoutumista tukevat palvelut sekä työsuhteinen työllistäminen ja työelämässä pysymisen tukipalvelut. Monipalvelukeskuksessa asiakasvolyymi on päivittäin vähintään 100–120 henkilöä ja käyttäjäasiakkaina ovat kaikki asiakasryhmät, kuten esimerkiksi kehitysvammaiset, mielenterveyskuntoutajat, pitkäaikaistyöttömät ja ammattikouluttamattomat nuoret. Esimerkiksi tuotannollinen työkeskus, sosiaalinen yritys, työpaja ja työtoimintayksikkö voivat olla työllistymisen monipalvelukeskuksen erillisiä toimintayksiköitä.

Tuotannollinen työkeskus

Tuotannollinen työkeskus on työllistämisyksikkö, joka tarjoaa työsuhteisia työpaikkoja (palkkatuella ja ilman) ja muita valmentavia ja kuntouttavia palveluja sekä joskus myös työtoimintaa. Asiakasryhmissä painottuvat vammaiset, pitkäaikaissairaat tai muuten osatyökykyiset henkilöt. Työsuhteeseen työllistettyjen osuus koko henkilöstöstä on suuri verrattuna muihin työllistämisyksiköihin. Tuotannollisen toiminnan tulot kattavat huomattavan osan toiminnan rahoituksesta.

Työpaja

Työpaja on yhteisö, jossa työnteen ja siihen liittyvän työ- ja yksilövalmennuksen avulla pyritään parantamaan yksilön kykyä ja valmiuksia hakeutua koulutukseen tai työhön sekä parantamaan hänen arjenhallintataitojaan. Työpajojen valmentautuja-asiakkaina on monenlaisia asiakasryhmiä, kuten nuoret, joita puuttuu ammatillinen koulutus tai työkokemus, työ- ja toimintakyvyltään heikentyneet aikuiset, päihde- ja mielenterveyskuntoutajat, pitkäaikaistyöttömät ja muut osatyökykyiset. Valmentautujat ovat työpajalla esimerkiksi palkkatuella, työharjoittelussa, Kelan kuntoutuksessa tai oppisopimuskoulutuksessa.¹⁹ Työpajatoimintaa voidaan toteuttaa myös seinättömästi, tiiviissä yhteistyössä työnantajien kanssa. Seinättömillä työpajoilla ei ole omaa fyysistä työpaja-

ja tuotannollista ympäristöä, vaan valmentautujat viedään suoraan työpaikoille tai työnantajien palvelukseen työhönvalmentajan tukemana.

Työtoimintayksikkö

Työtoimintayksiköt voidaan jakaa kehitysvammaisten, mielenterveyskuntoutujien ja muille asiakasryhmille tarkoitettuihin työtoimintayksiköihin pääasiallisen asiakasryhmän mukaisesti. Työtoimintayksikön volyymiltään merkittävin palvelu on vammaisten, pitkäaikaissairaiden tai muuten osatyökykyisten huoltosuhteessa tapahtuva työtoiminta, johon osallistuville maksetaan työosuusrahaa, joka on veroista ja sosiaalivakuutusmaksuista vapaata 12 euroon asti.

Mielenterveyskuntoutujien klubitalo

Mielenterveyskuntoutujien klubitalo on kuntoutujien ja henkilökunnan yhdessä muodostama, jäsenyyteen sekä henkilöstön ja jäsenten tasa-arvoon perustuva kuntouttava yhteisö. Toiminnan tavoitteena on tarjota kuntoutujille mahdollisuus palata takaisin yhteiskuntaan ja työelämään mielenterveysongelmien jälkeen ns. siirtymätyöpaikkaohjelmien avulla. Kuntoutajat ovat klubitalossa jäseninä ja osallistuvat tasavertaisesti toiminnan suunnitteluun ja päätöksentekoon. Klubitalon jäsenyys on vapaaehtoista ja siellä tehtävästä työstä ei makseta korvausta, mutta siirtymätyöpaikoista saa palkan.

Sosiaalinen yritys

Sosiaalisista yrityksistä säädetyn lain (1351/2003) mukainen sosiaalinen yritys eroaa muista yrityksistä siten, että sosiaalisen yrityksen työllistämistä työntekijöistä vähintään 30 prosenttia on joko vajaakuntoisia tai vajaakuntoisia ja pitkäaikaistyöttömiä. Sosiaalisen työllistämisen toimialan piiriin kuuluvat ns. varsinaiset sosiaaliset yritykset. Niiden toiminnan tavoitteisiin kuuluu heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden työllistäminen ja siitä on erillinen merkintä työ- ja elinkeinoministeriön ylläpitämässä sosiaalisten yritysten rekisterissä.²⁰

Päivätoimintayksikkö

Päivätoimintayksiköt voidaan jakaa pääasiallisen asiakasryhmän mukaisesti esimerkiksi kehitysvammaisten tai mielenterveyskuntoutujien yksiköihin. Yksikön volyymiltään merkittävin palvelu on päivätoiminta, johon osallistuville ei yleensä makseta työosuusrahaa. Vaikeavammaisilla on vammaispalvelulain nojalla subjektiivinen oikeus päivätoimintaan.

Työpankki

Valtakunnallinen työpankkikokeilu on sosiaali- ja terveysministeriön yhteistyössä työ- ja elinkeinoministeriön kanssa toteuttama hanke uuden toimintamallin kehittämiseksi. Työpankit ovat sosiaalisia yrityksiä, joiden tehtävänä on kehittää liiketoimintalähtöisesti vaikeassa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden työpanoksen käyttöä työmarkkinoilla. Työpankkien perusajatuksena on edelleensijoittaa (palkkatuettu työvoiman vuokraus) yrityksille työvoimaa ja hankkia yrityksiltä ja kunnilta alihankintatöitä, joita työntekijät voivat tehdä silloin, kun vuokratyötä ei ole saatavilla. Tavoitteena on, että vuokraava yritys palkkaisi työpankkilaisen omaan palvelukseensa. Työpankin rahoitus perustuu suurimmaksi osaksi palveluiden ja tuotteiden myyntituloihin. Julkinen tuki on pääasiassa kompensatiota työntekijän ja hänen ohjauksestaan aiheutuneesta alentuneesta tuottavuudesta.²¹

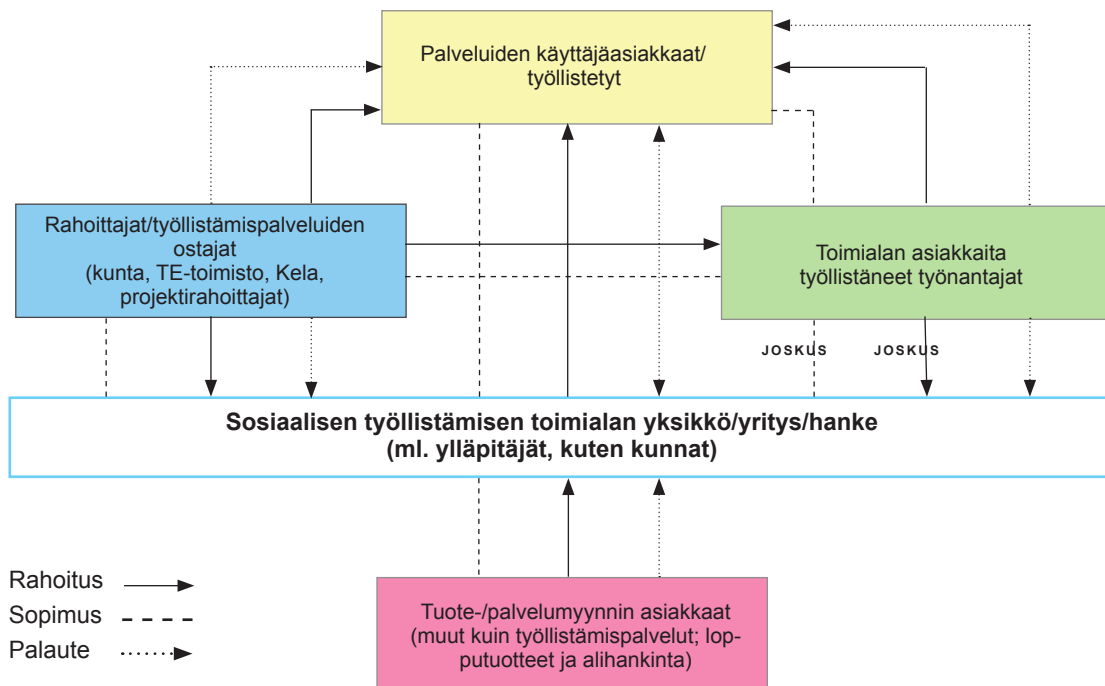
20 www.tem.fi

21 www.tyopankkikokeilu.fi

Lisäksi on olemassa toimijoita, jotka eivät täytä muiden sosiaalisen työllistämisen toimialan yksikkötyyppien määritelmiä, mutta joiden keskeinen tehtävä tai toiminta-ajatus on ammattimaisesti ja laajemmassa mittakaavassa työllistää heikossa työmarkkina-asemassa olevia henkilöitä tai aktiivisesti tukea heidän työllistymistään. Tällaisia ovat esimerkiksi kuntien ylläpitämät kuntouttavan työtoiminnan yksiköt, erillisinä toimivat tuetun työllistymisen palvelut ja työllistymistä tukevat projektit sekä yksinomaan valmentavan ja kuntouttavan toiminnan piiriin kuuluvia palveluja tarjoavat yksiköt/yritykset.

Palveluiden tuottaminen ja rahoitus

Sosiaalisen työllistämisen toimialan yksiköiden rahoitus on tyypillisesti monikanavaista. Rahoitus tulee toisaalta työllistämistoiminnan rahoittajilta/palveluiden ostajilta, kuten TE-toimistoilta, Kelalta ja kunnilta. Toisaalta osa rahoituksesta tulee tuotannollisesta työstä ja omien tuotteiden tai muiden kuin työllistämisen- tai valmennuspalveluiden myynnistä. Osa rahoituksesta saattaa tulla myös asiakkaita työllistäneiltä työnantajilta. Erilaisilla yksiköillä eri tahoilta saatujen tulovirtojen merkitys kokonaisrahoituksessa voi olla hyvinkin erilainen. Toimialan yksiköillä on sopimuksia eri rahoittajien, palveluiden käyttäjäasiakkaiden, tuote- ja palvelumyynnin asiakkaiden sekä joskus myös asiakkaita työllistäneiden työnantajien kanssa.

Sosiaalisen työllistämisen toimialan asiakkaat sekä asiakkuuksiin liittyvä rahoitus, sopimukset ja palautteenanto.

Sosiaalisen työllistämisen toimialan palveluja tuotetaan monenlaisilla rahoitus- ja hallinnollisilla järjestelyillä. Toiminta saattaa olla esimerkiksi osa kunnan omaa toimintaa tai palveluiden hankinta saatetaan hoitaa sisäisellä tai ulkoisella tilaaja–tuottaja-toimintatavalla. Usein palveluiden tuottajana toimivat yksityiset yritykset tai kolmannen sektorin organisaatiot, jotka myyvät palveluja niitä tarvitseville tahoille. Sosiaalisen työllistämisen palveluja ostavat ja rahoittavat mm. työ- ja elinkeinohallinto, opetus- ja kulttuuriministeriön nuorisoyksikkö, kunnat, Kela, koulut ja oppilaitokset, työeläkelaitokset, tapaturma- ja liikennevakuutuslaitokset, Euroopan sosiaalirahasto (ESR) ja RAY.

Julkisen sektorin työllistymistä tukeva rahoitus voi kohdentua erilaisina tukimuotoina työnantajalle, palvelua tuottavalle organisaatiolle tai työllistyvälle henkilölle itselleen. Lähinnä kunnilla on myös omaa toimintaa esimerkiksi sosiaalisen työllistämisen toimialan yksiköiden ylläpitämisen ja projektitoiminnan kautta. Usein

työllistymistä tukevaa palvelua ja tukea kohdentuu useammalle edellä mainituista tahoista joko samanaikaisesti tai työllistymisprosessin eri vaiheissa. Tavoitteena on, että eri tahoille kohdentuvista tukimuodoista ja erilaisista palveluista jäsentyy yksilön työllistymistä tukeva eheä kokonaisuus, mutta todellisuudessa tämä ei aina toteudu.

Kuntien omat sosiaalisen työllistämisen palvelut

Muun muassa kunnat ja suurten kuntien työllisyyspalvelut ovat luoneet omaa palvelutuotantoa. Palvelut rahoitetaan kunnan omasta budjetista ja palvelut toteutetaan hallintokuntien yhteistyönä. Esimerkkejä kuntien omasta palveluntuotannosta ovat kuntouttavan työtoiminnan palvelut, kunnallisten työkeskusten toiminta sekä maahanmuuttajille suunnatut työllistymispalvelut.

Kuntien hallinnoimilla työllisyyspalveluilla voi olla huomattava rooli yleisessä työllisyyden hoidossa. Palvelutuotanto toteutetaan yleisesti kuntien omissa toimintayksiköissä tai kuntien muuta toimintaa hyödyntäen. Kuntien työllisyyspalvelut myös rahoittavat asiakkaiden työllistymispolkuja avoimille työmarkkinoille sekä tekevät ostopalvelusopimuksia kunnan ulkopuolisten palveluntuottajien kanssa. Monissa kunnissa maksetaan yrittäjille ns. kuntalisää pitkään työttömänä olleiden työllistämistä.

Tilaaaja–tuottaja-toimintatapa

Tilaaaja–tuottaja-toimintatapa on eräs tapa tuottaa julkishallinnon toimijoiden palveluja, kuten esimerkiksi heikossa työmarkkina-asemassa oleville henkilöille kohdennettuja työllistämispalveluja. Tällöin palveluiden tuottaminen (tuottaja) ja usein lakiin perustuva palveluiden järjestämisvastuu (tilaaja) eriytetään. Tilaaaja–tuottaja-toimintatapa voidaan jakaa ns. sisäiseen ja ulkoiseen tilaaaja–tuottaja-toimintatapaan.

Tilaaaja

Työllistämispalveluja tilaavia tahoja – joko lakisääteiseen järjestämisvastuuseen ja näkemykseen palvelun tarpeellisuudesta perustuen – ovat muun muassa kunnat, työ- ja elinkeinohallinto ja kansaneläkelaitos. Hankinnat perustuvat palveluiden lakisääteiseen järjestämisvastuuseen tai tilaajan näkemykseen toiminnan tarpeellisuudesta.

Tuottaja

Työllistämispalveluiden tuottaja toteuttaa työllistämispalveluja tilaajan kanssa tehtyyn sopimukseen perustuen ja saa tästä tilaajalta taloudellista vastiketta. Tuottajina voivat toimia yksityisen sektorin (ml. kolmas sektori) tai julkisen sektorin toimijat.

Ulkoinen tilaaaja–tuottaja-toimintatapa

Ulkoisessa tilaaaja–tuottaja-toimintatavassa palvelun rahoittava julkishallinnon toimija hankkii palvelut markkinahintaan tekemällä kilpailutuksen kautta hankintasopimuksia yksityisten palveluntuottajien kanssa. Menettelyn tavoitteina voidaan nähdä muun muassa rahoituksen parempi kohdentuminen sekä palvelutuotannon parempi tehokkuus ja asiakaslähtöisyys. Hankintoja säätelevät laki julkisista hankinnoista (348/2007) ja valtioneuvoston asetus julkisista hankinnoista (614/2007).

Sisäinen tilaaaja–tuottaja-toimintatapa

Sisäisestä tilaaaja–tuottaja-toimintatavasta käytetään myös nimityksiä sopimusohjausmalli, sisäinen sopimusohjausmalli tai tulossopimusmalli. Sisäisessä tilaaaja–tuottaja-toimintatavassa palvelun tuottajana voi toimia esimerkiksi kunnan oma yksikkö tai liikelaitos. Kyseessä on eräänlainen kumppanuussuhde: tuotteet on nimetty ja niillä on hinnat, mutta niiden hankintaa ei varsinaisesti kilpailuteta. Sisäisen tilaaaja–tuottaja-toimintatavan tavoitteena on tehostaa toimintaa ja mahdollistaa tuotteiden hintojen vertailu.²²

Tilaaaja–tuottaja-toimintatavassa tilaus voi koskea yksilöityjä palvelutuotteita, jolloin sopimuksessa sovitaan tarkkaan, mitä palvelutuotteita tuotetaan, miten paljon ja mihin hintaan. Tilaus voidaan tehdä myös ns. kehys-sopimuksen muodossa. Tällöin tilaaja tilaa tiettyjä palveluja määrätyllä summalla ja tuottaja voi itse määritellä millaisia palveluja se rahalla tuottaa. Käytännössä usein on käytössä edellisten vaihtoehtojen välimuoto: tilauksessa palveluiden tuottaja sitoutuu varaamaan kapasiteetin tietylle määrälle palveluja, mutta lopullinen toteutuneiden palveluiden määrä nähdään vasta sopimuskauden aikana tai sen loputtua.²³ Tällainen puitesopimus voi olla haasteellinen palveluiden tuottajalle, sillä se sitoutuu varautumaan tietyn palvelun tuottamiseen, mutta ei voi olla varma sovittujen määrien toteutumisesta.

Projektirahoitus

Heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden työllistymistä ja työssä pysymistä tukevia palveluja tuotetaan edelleen usein myös projektirahoituksella. Esimerkiksi Raha-automaattiyhdistys (RAY) ja Euroopan sosiaalirahasto (ESR) rahoittavat vuosittain monia projekteja, jotka tuottavat sosiaalisen työllistämisen palveluja ilman että lähettävien tahojen tarvitsee niistä maksaa. Projektirahoituksella kehitetään monia uusia toimintamalleja ja työkaluja, mutta välillä myös korvataan palveluja, joita pitäisi järjestää osana vakituista toimintaa. Projektirahoituksella tuotettavat palvelut ovat käyttäjäasiakkaille erittäin tärkeitä ja hyödyllisiä, mutta toisinaan vääristävät tilaajien tai päättävien tahojen mielikuvia palveluiden tarpeesta ja hinnasta. Projekteissa toteutettujen, pysyviksi tarkoitettujen palveluiden laadun ja määräaikaissa työsuhhteissa olevan henkilökunnan osaamisen pitkäjänteinen kehittäminen on vaikeaa.

Palveluja

Työllä on merkittävä rooli ihmisten elämässä. Työn avulla pystytään saamaan toimeentulo ja ylläpitämään haluttua elintasoa, mutta myös tyydyttämään sosiaalisia tarpeita. Työssä päästään osaksi työyhteisöä ja työn kautta määritetään ihmisen asemaa yhteiskunnassa. Lisäksi työssä ihminen voi olla aktiivinen, toteuttaa itseään ja kehittää omia kykyjään. Työn ihmiselle itselleen tuottaman arvon lisäksi työn tekemisellä on suuri kansantaloudellinen merkitys verotulojen noustessa, elatussuhteen parantuessa ja sosiaalikulujen pienentyessä. Työelämään pääsy ja työssä pysyminen edellyttävät työmarkkinoille osallistumisen mahdollisuuksia, avoimia työpaikkoja ja tekijälleen soveltuvaa työtä ja tukea. Heikossa työmarkkina-asetmassa olevien henkilöiden työllistymistä ja työssä pysymistä tuetaan lukuisten eri palveluiden, toimenpiteiden ja tukien avulla. Tässä osiossa on määritelty noista toimenpiteistä, palveluista ja palveluprosesseista keskeisimpiä.

Sosiaalisen työllistämisen toimialan asiakkaiden kuntoutumis- ja työllistymisprosesseja voi jäsentää esimerkiksi vaiheittaisella valmentautumismallilla ja työllistymiskeskeisellä valmennusmallilla. Vaiheittaisessa valmentautumismallissa prosessi kuvataan jatkumolla aktivoitumisesta aina työelämässä tai koulutuksessa pysymiseen asti. Aktivoitumis- tai osallistumisvaiheessa asiakkaalle etsitään hänelle sopivia palveluja ja tukitoimenpiteitä ja tarjotaan esimerkiksi asiakkaan tarvitsemaa neuvontaa. Kunkin asiakkaan prosessi on yksilöllinen ja sen alku- ja loppupiste riippuu hänen omasta tilanteestaan. Arjenhallinta- ja työelämätaitojen kehittämissä vaiheissa tarvittavan yksilöllisen tuen määrä on suuri ja tuen tarpeen vähetessä kyky itsenäiseen työskentelyyn kasvaa. Kuhunkin prosessin vaiheeseen liittyy erilaisia toimenpiteitä, joita esimerkiksi työ- ja elinkeinohallinto, Kela tai kunnan sosiaalitoimi tarjoavat. Asiakkaan tilanteen parantuessa hän etenee ammatilliseen kehittymiseen ja vähitellen hän voi siirtyä työhön ja koulutukseen. Vielä senkin jälkeen asiakas saattaa kaivata tukea työelämässä tai koulutuksessa pysymiseen.

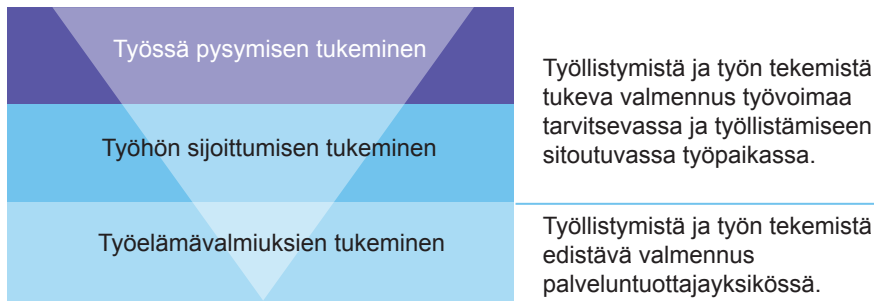
TYÖ- JA TOIMINTAKYKY PARANEE

OSALLISTUMINEN	ARJENHALLINTA- JA TYÖELÄMÄTAITOJEN KEHITTYMINEN	AMMATILLINEN KEHITTYMINEN	SIIRTYMINEN TYÖHÖN TAI KOULUTUKSEEN	TYÖSSÄ TAI KOULUTUKSESSA PYSYMINEN
<ul style="list-style-type: none"> Ohjaus- ja neuvontapalvelut Kuntoutustutkimus Työkyvyn arviointi Päivätoiminta Etsivä nuorisotyö 	<ul style="list-style-type: none"> Kuntouttava työtoiminta Tuetun työllistymisen työhönvalmennus Starttivalmennus Työvoimakoulutus Avovankien valmentava ja kuntouttava työ Maahanmuuttajien kuntoutumistoimenpiteet 	<ul style="list-style-type: none"> Työtoiminta Työharjoittelu Työelämävalmennus Työvoimakoulutus Oppisopimus Tuettu oppisopimus Avovankien valmentava ja kuntouttava työ 	<ul style="list-style-type: none"> Työsuhteinen työllistäminen Työtoiminta Työharjoittelu/työelämävalmennus Työkokeilu Koulutuskokeilu Työhönvalmennus Tuetun työllistymisen työhönvalmennus Ammattistartti Pajakoulu Tuotantokoulu Oppisopimus Tuettu oppisopimus 	<ul style="list-style-type: none"> Työsuhteinen työllistäminen Työhönvalmennus Tuetun työllistymisen työhönvalmennus Pajakoulu Tuotantokoulu Oppisopimus Tuettu oppisopimus

Asiakkaan vaiheittainen kuntoutumis- ja työllistymisprosessi.

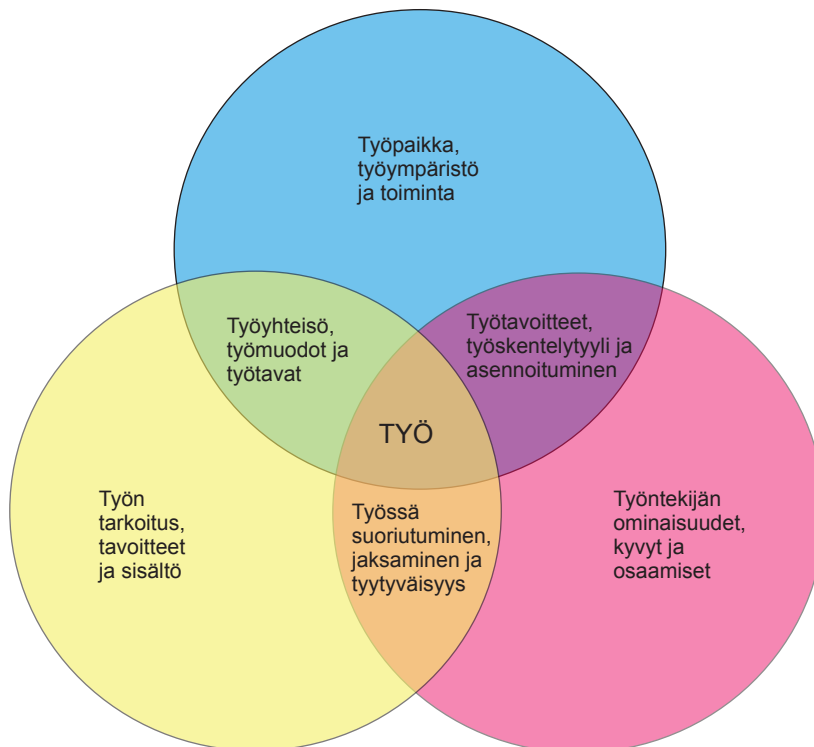
Työllistymiskeskeisessä valmennusprosessissa asiakkaalle etsitään työllistymisratkaisuja soveltuvan palkkatyön löytymiseksi ja pitämiseksi. Ratkaistavana ei ole ensisijaisesti asiakkaan henkilökohtaiset ominaisuudet, kyvyt tai osaaminen vaan ne toimintatavat ja keinot, joilla työllistymistavoite ja työssä pysyminen toteutuvat.

Prosessissa korostuvat työtoiveisiin liittyvän työn etsiminen, työnantajayhteistyö ja yhteistyön sujuvoittaminen työyhteisössä.

Tuen painopiste ja ajankäyttö työllistymiskeskeisessä valmennuksessa.

Työllistymiskeskeisen valmennustoiminnan kohteena on ensisijaisesti tavoiteltava työ ja sitä ympäröivä yhteistyöverkosto. Työssä toimimista ja yhteistyön sujumista tuetaan kokonaisvaltaisesti, tavoitteellisesti ja tarvelähtöisesti. Valmennuksessa ja yhteistyössä sitoudutaan työllistymiseen, jota tuetaan mukauttamalla työtä ja sovittautamalla työn edellyttämiin odotuksiin. Paikan löytämistä avoimilta työmarkkinoilta tuetaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja työssä pysymiseksi tarvittavaa ohjausta annetaan siinä ympäristössä, jonne asiakkaalla on aikomus työllistyä. Painopisteenä valmennusprosessissa on tällöin palkkatyöhön sijoittumisen ja soveltuvaan työhön kiinnittymisen tuki yksilöllisen tarpeen mukaan ja työn edellyttämällä tavalla.

Työvalmennustoiminnan kohteet asiakkaan työllistymiseksi ja työhön kuntoutumiseksi.

Sosiaalisen työllistämisen kentän ja toimijoiden tuottamat palvelut näyttävät usein eri viranomaisten toimenpiteiden toteuttamisena. Vaikka laeissa ja eri asetuksissa määritellään tarkkaan toteutettavien toimenpiteiden ehdot ja kohderyhmät, on toimenpiteiden käytännön toteutuksissa suuria eroja palvelun tuottajien välillä. Palvelu on aina jotain enemmän kuin esimerkiksi työvoimapalvelulaissa kuvattu yksittäinen toimenpide. Palvelu on palveluntuottajan kuvaus niistä menetelmistä ja keinoista, joilla se katsoo parhaiten edistävänsä toimenpiteessä mainittuja ja toiminnalta edellytetyjä tavoitteita.

Palvelut on tässä jaettu kolmeen sisällöltään ja tavoitteiltaan erilaisiin osiin. Täsmällistä rajanvetoa osien välille ei ole mahdollista tehdä, sillä ne liittyvät läheisesti toisiinsa ja voivat sisältää yhteneväisiä osia. Joitakin tavoitteellisia ja sisällöllisiä painotuseroja osissa kuitenkin on. Työllistymistä valmistelevat palvelut, työllistymistä edistävät ja työhön kuntoutumista tukevat palvelut sekä työsuhteinen työllistäminen ja työelämässä pysymisen tukipalvelut eroavat toisistaan muun muassa siinä, onko henkilö työntekijän vai palvelussa olevan asemassa, onko työntekijä työsuhteessa palveluntuottajaan vai työnantajaan, saako työn tekemisestä palkkatuloa vai palveluun osallistumiseen liittyvää etuutta ja onko työsuhde luonteeltaan pitkäkestoinen tai pysyvä vai liittykö keskinäinen yhteistyö palvelun määrittämään ajanjaksoon.

Työllistymistä valmistelevat palvelut

Työllistymistä valmistelevat palvelut on yleiskäsite asiakaskartoituksille, palveluohjaukselle, urasuunnittelulle, työ- ja toimintakyvyn arvioinnille sekä asiakkaan ammatillisen suunnan ja työtoiveiden määrittelylle. Palveluissa voidaan tarkastella asiakkaan työllistymisedellytyksiä, selvittää työllistymismahdollisuuksia ja etsiä vaihtoehtoisia ratkaisuja työttömyyteen.

Työllistymistä valmistelevat palvelut ovat työllistymismahdollisuuksia valottavia ja asiakkaan tilanteen tuntemusta lisääviä toimintoja. Palvelut ovat usein lyhytkestoisia, eikä niihin liity työsuhteen piirteitä. Palvelu ei sisällä työllistymistavoitetta itsessään, vaikka palvelun tuottaman tiedon, lisääntyneen tuntemuksen tai löydetyn uuden toimenpiteen avulla voidaan odottaa työllistymisen tapahtuvan tulevaisuudessa. Työllistymistä valmistelevat palvelut voivat havaintojen ja arvioinnin löydösten myötä johtaa asiakkaan joko tilapäisesti tai pysyvästi työelämän ulkopuolelle, kuten sairauslomalle tai eläkeselvittelyyn. Seuraavassa esimerkkejä työllistymistä valmistelevista palveluista:

Ohjaus- ja neuvontapalvelut

Ohjaus- ja neuvontapalveluissa tarjotaan tietoa ja tukea asiakkaan tilanteen kartoittamiseksi ja jatkosuunnitelmien pohjaksi. Ohjaus- ja neuvontapalveluja toteutetaan sekä yksilö- että ryhmämuotoisesti ja ne voivat olla itsenäisiä palveluja tai osana muuta palvelukokonaisuutta.

Arviointipalvelut

Alkukartoitukset ja työkyvyn arvoinnit antavat pohjaa työ- ja työhönvalmennuksen tai yleensä työllistämispalveluiden suunnittelulle. Arviointipalveluja voidaan toteuttaa erillisinä palveluina, ennen palveluprosessin alkua tai ne voivat sisältyä pitkäkestoisempaan palveluprosessiin. Lähes kaikki sosiaalisen työllistämisen toimialan toimijat toteuttavat tavalla tai toisella asiakkaan tilanteen kartoitusta.

Kuntoutustarveselvitys, kuntoutustutkimus

Ennen ammatillisen kuntoutuksen alkamista voidaan tarvittaessa tehdä kuntoutustarveselvitys tai kuntoutustutkimus. Kuntoutustutkimuksia tehdään esimerkiksi kuntoutuslaitoksissa, keskussairaaloiden kuntoutustutkimusyksiköissä, valmennusyksiköissä ja työklinikoissa. Kuntoutustarveselvityksessä lääkäri, sosiaalityöntekijä tai psykologi ja tarvittaessa muut asiantuntijat arvioivat kuntoutuksen tarpeen ja selvittävät laajemman kuntoutustutkimuksen tarpeellisuutta. Kuntoutustarveselvitys kestää enintään kolme päivää ja se tehdään kuntoutuslaitoksessa. Kuntoutustutkimus on monipuolinen lääketieteellinen, sosiaalinen ja psykologinen tutkimus. Sen perusteella laaditaan yhteistyössä kuntoutujan ja kuntoutuksen asiantuntijoiden kanssa ammatillinen kuntoutussuunnitelma. Kuntoutustutkimus kestää yksilöllisen tarpeen mukaan 1–3 jaksossa enintään 12 päivää.²⁴

Etsivä nuorisotyö, etsivä työparitoiminta

Etsivän työparitoiminnan eli etsivän nuorisotyön tehtävänä on auttaa alle 29-vuotiaita nuoria, jotka ovat koulutuksen tai työmarkkinoiden ulkopuolella ja jotka tarvitsevat tukea tavoittaakseen tarvitsemansa palvelut tai jotka ovat vaarassa syrjäytyä. Etsivää työparitoimintaa rahoittaa opetus- ja kulttuuriministeriö.²⁵

Päivätoiminta

Päivätoiminta on vaikeavammaisille ja pitkäaikaissairaille tarkoitettu yksilöllisiin hoito- ja palvelusuunnitelmiin perustuva palvelu, johon sisältyy muun muassa viriketoimintaa ja päivittäisten taitojen harjaannuttamista. Päivätoiminta on ennemminkin toimintakykyä ylläpitävää toimintaa kuin tavoitteellisesti työllistymiseen valmistavaa työskentelyä. Päivätoimintaan osallistuville ei pääsääntöisesti makseta työosuusrahaa. Kohderyhminä ovat muun muassa vaikeammin kehitysvammaiset ja mielenterveyskuntoutujat. Vaikeavammaisilla henkilöillä on vammaispalvelulain mukaan subjektiivinen oikeus päivätoimintaan. Päivätoiminta tapahtuu yleensä työ- tai päivätoimintayksiköissä, jotka voivat olla työllistymisen monipalvelukeskuksen toimipisteitä.

Työllistymistä edistävät ja työhön kuntoutumista tukevat palvelut

Työllistymistä edistävät ja työhön kuntoutumista tukevat palvelut on yhteiskäsitemallissa sosiaalisen työllistämisen toimialalla toteutettaville kuntoutusta, valmennusta, ohjausta, koulutusta, työllistämistä ja avoimille työmarkkinoille tukevia toimia sisältäville palveluille ja palveluprosesseille. Palvelut voivat olla työ- ja toimintakykyä ylläpitäviä ja kehittäviä, työelämään valmentavia ja työhön kuntouttavia sekä ammatillista osaamista ylläpitäviä ja kehittäviä toimintoja, joilla kaikilla on tavoitteellisesti tarkoitus edistää työllistymistä ja tukea työhön kuntoutumista. Palvelut voivat olla (osa)ratkaisuja asiakkaan työllistymiseksi ja toimia työhön sijoittumisen onnistumiseksi. Osa palveluista tarjoaa mahdollisuuden asiakkaan työelämässä pysymisen tukemiseen myös palkkatyöhön siirtymisen jälkeen.

Työelämään valmentava ja työhön kuntouttava toiminta sisältää muun muassa sosiaalisen työllistämisen toimialalla tuotettuja sosiaalipalveluja, työllistämispalveluja ja ammatillisen kuntoutuksen palveluja. Toimenpiteitä ja palvelunimikkeitä ovat esimerkiksi kuntouttava työtoiminta, työtoiminta, avotyötoiminta, työharjoittelu, työelämävalmennus, työkokeilu, työhönvalmennus, mielenterveyskuntoutujien työhönvalmennus, tuetun työllistymisen työhönvalmennus, ammattiin valmistavat koulutukset, ammatillinen koulutus, oppisopimuskoulutus ja työvoimapolitiittiset koulutukset. Näiden lisäksi on toimijakohtaisia palvelutuotteita ja toimintakonsepteja.

Työelämään valmentavassa ja työhön kuntouttavassa toiminnassa palvelun käyttäjäasiakkaiden taloudellisia tukia ovat peruspäiväraha, ansiopäiväraha, työmarkkinatuki, kuntoutusraha, nuoren kuntoutusraha ja ylläpitokorvaus (koulutuksen tai kuntoutuksen aikana). Palveluiden aikana tai niiden jälkeen käytettävä mahdollinen työolosuhteiden järjestelytuki ja palkkatuki maksetaan työnantajalle.

a) Työ- ja toimintakykyä ylläpitäviä ja työllistymisedellytyksiä parantavia palveluja

Työharjoittelu

Työharjoittelu on työ- ja elinkeinohallinnon järjestämä työmarkkinatoimenpide, joka toteutuu työpaikalla, joka voi olla valtion virasto tai laitos, kunta, kuntayhtymä, yhteisö, säätiö tai yksityinen elinkeinonharjoittaja. TE-toimisto voi osoittaa työharjoitteluun ammatillista koulutusta vaille olevan, työmarkkinatukeen oikeutetun alle 25-vuotiaan nuoren.²⁶

25 www.okm.fi

26 mukailten laki julkisesta työvoimapalvelusta 1295/2002, 8 luku 1 §

Työelämävalmennus

Työelämävalmennus on työ- ja elinkeinohallinnon järjestämä työmarkkinatoimenpide, joka toteutuu työpaikalla, joka voi olla valtion virasto tai laitos, kunta, kuntayhtymä, yhteisö, säätiö tai yksityinen elinkeinonharjoittaja. TE-toimisto voi osoittaa työelämävalmennukseen henkilön omalla suostumuksella 25 vuotta täyttäneen tai ammatillisen koulutuksen omaavan tai henkilön, joka saa työttömyysetuutena perus- tai ansiopäivärahaa.²⁷

Työkokeilu

Työkokeilu on työpajalla, työpaikalla tai työlinikalla toteutettavaa ammatillista kuntoutusta, jossa pyritään käytännön työssä selvittämään kuntoutujan työ- ja toimintakykyä. Työkokeilu voidaan toteuttaa esimerkiksi pitkän sairauden jälkeen tai tilanteessa, jossa työntekijän työkyvyn pelätään heikentyvän lähitulevaisuudessa. Työkokeilun avulla selvitetään henkilön soveltuvuutta johonkin työhön tai ammattiin sekä kartoitetaan sopivia koulutus- tai työvaihtoehtoja. Työkokeiluun osallistuva ei välttämättä ole työsuhteessa työkokeilupaikan järjestäjään eikä TE-toimistoon. Työkokeilun kesto on yleensä 1–3 kuukautta, mutta enintään 6 kuukautta samassa työkokeilupaikassa.²⁸

Koulutuskokeilu

Koulutuskokeilu on ammatillista kuntoutusta, jossa voi tutustua koulutusalaan ja/tai ammattioppilaitokseen, johon on hakemassa. Koulutuskokeilussa selvitetään yhteistyössä oppilaitoksen asiantuntijoiden kanssa edellytyksiä ko. alalle tai linjalle.²⁹

Kuntouttava työtoiminta

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001) velvoittaa kunnat ja TE-toimistot järjestämään pitkään työttöminä olleille, työmarkkinatukea tai toimeentulotukea saaville asiakkaille toimintaa työllistymismahdollisuuksien ja elämänhallinnan parantamiseksi. Kuntouttavan työtoiminnan järjestäminen perustuu aktivointisuunnitelmaan, jonka TE-toimiston ja kunnan sosiaalihuollon viranomaisen, esimerkiksi sosiaalityöntekijä, laativat yhteistyössä asiakkaan kanssa. Kuntouttavaan työtoimintaan osallistuva saa joko työmarkkinatuen ja siihen liittyvän ylläpitokorvauksen tai toimeentulotuen ja siihen liittyvän toimintarahaa sekä osallistumisesta aiheutuvat matkakustannukset. Kuntouttavaa työtoimintaa järjestetään yksilöllisen tarpeen mukaan osa- tai kokopäiväisesti 1–5 päivänä viikossa 3–24 kuukauden ajan.³⁰

Työtoiminta

Työtoiminta on huoltosuhteessa tapahtuvaa työorientoitunutta toimintaa, jossa asiakas ei ole työsuhteessa eikä hänelle makseta palkkaa. Työtoiminnasta voidaan maksaa pientä verovapaata työosuusrahaa. Palveluun tulisi olla liitettyä työkykyä ja sosiaalisia kykyjä parantavaa suunnitelmallisuutta ja tavoitteellisuutta niin, että avoimille työmarkkinoille työllistyminen tulisi mahdolliseksi. Työtoimintaan osallistuvat ovat muun muassa kehitysvammaisia ja mielenterveyskuntoutujia, ja palvelu perustuu muun muassa lakiin kehitysvammaisten erityishuollosta ja sosiaalihuoltolain 27 e §:ään.

27 mukailen laki julkisesta työvoimapalvelusta 1295/2002, 8 luku 1 §

28 www.mol.fi

29 www.mol.fi

30 www.stm.fi

Avotyötoiminta

Avotyötoiminta on huoltosuhteessa tapahtuvaa työtoimintaa, joka toteutuu tavallisissa työyhteisöissä (ei työllistämisyksikössä).

Yksilövalmennus

Yksilövalmennus on työvalmennusta tukevaa toimintaa, jossa perehdytään valmentautujan elämäntilanteeseen kokonaisvaltaisesti ja tarjotaan moniammatillista tukea arjenhallintataitojen ja toimintakyvyn parantamiseksi. Yksilövalmennuksen menetelmänä voidaan lisäksi erottaa ryhmävalmennus, jossa asiakkaiden arki-, työelämä- ja vuorovaikutustaitoja kehitetään toiminnallisina menetelmin vertaisryhmässä.

Starttivalmennus

Työpajoilla tapahtuva starttivalmennus on monialaista, matalan kynnyksen toimintaa asiakkaille, jotka tarvitsevat vahvaa kokonaisvaltaista tukea elämäntilanteensa selvittämiseen ja tulevaisuuden suunnitelmien rakentamiseen. Toiminta on suunnattu henkilöille, jotka ovat kadottaneet päivärytmensä tai joilla on erilaisia riippuvuuksia, mielenterveysongelmia, oppimisvaikeuksia tai puutteita arjenhallinnassa. Monilla on ongelmia useilla elämän osa-alueilla ja heidän luonnolliset verkostonsa toimivat puutteellisesti. Valmentautujaa tuetaan kiinnittymään tavoitteelliseen toimintaan yksilövalmennuksen menetelmin. Starttivalmennukseen ohjaututaan muun muassa kuntien sosiaali- ja terveystoimen, etsivän työparitoiminnan, erilaisten hoitoyhteisöjen ja työvoiman palvelukeskusten kautta.³¹

Pajakoulu

Pajakoulut tarjoavat käytännönläheisen tavan suorittaa peruskoulun päästötodistus tai ammatillinen tutkinto. Pajakoulussa opiskelu perustuu tekemiseen ja tekemällä oppimiseen. Opetus voi tapahtua joko kokonaan tai osittain työpajan tiloissa. Tavoitteena on aina päästötodistuksen ja jatko-opiskelupaikan saaminen.³²

Ammattistartti

Ammattistarttin ammatilliseen peruskoulutukseen ohjaava ja valmistava opetus ja ohjaus antaa opiskelijalle valmiuksia siirtyä opiskelemaan tai työelämään. Koulutuksen aikana tutustutaan eri työaloihin ja ammattikoulutuksen tarjoamiin vaihtoehtoihin. Opiskelun aikana kehitetään myös opiskelijan arjenhallintataitoja. Ammattistartti sopii nuorille, jotka eivät peruskoulun jälkeen ole löytäneet itselleen sopivaa alaa ja opiskelupaikkaa. Ammattistartissa nuori saa konkreettista tietoa ja kokemuksia eri ammattialoista sekä opiskelumahdollisuuksista.³³

Yhdyskuntapalvelu

Yhdyskuntapalvelu on rikoslakiin sisältyvä yleinen rangaistus, johon tietyin edellytyksin voidaan tuomita enintään kahdeksan kuukauden ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta. Yhdyskuntapalvelu on palvelusuunnitelman mukaan tehtyä yleishyödyllistä työtä. Palvelupaikan määrää Rikosseuraamuslaitos, joka tekee palvelupaikan kanssa sopimuksen. Palvelupaikan järjestäjänä voi olla julkisyhteisö (valtio, kunta, kuntayhtymä tai seurakunta), yhdistys tai muu voittoa tavoittelematon yhteisö.³⁴

31 Starttivalmennus pähkinänkuoressa 2010

32 www.tyopajatieto.fi

33 www.tyopajatieto.fi

34 www.rikosseuraamus.fi

b) Työelämään valmentavia ja työhön kuntouttavia palveluja

Työvalmennus ja työhönvalmennus yleiskäsitteinä

Työvalmennus ja työhönvalmennus ovat yleiskäsitteitä asiakkaan työllistymisen, työhön sijoittumisen, työhön kuntoutumisen ja palaamisen sekä työelämässä pysymisen tukipalveluista, joita kuvataan palvelukuvauksissa useilla palvelunimillä, sisältöalueilla ja prosessimalleilla. Keskeistä palveluissa on 1) asiakkaan saama henkilökohtainen ohjaus ja tuki, 2) työelämätavoitteeseen sitoutuminen ja 3) yhteistyössä sovitun tavoitteen mukainen työskentely ja toiminta. Palveluille on ominaista työelämään valmentaminen työn tekemisen ja työelämän pelisääntöjen opettelemisen avulla. Toiminta voi tapahtua työllistämisyksiköissä tai avoimien työmarkkinoiden työpaikoilla. Työelämään valmentautuminen ja työhön kuntoutuminen voi tapahtua palvelussa ja/tai työsuhteen aikana, riippuen palvelun tilaajan toteutusehdoista ja palveluntuottajan käytännön toteutuksesta.

Palveluissa huomioidaan asiakkaan yksilölliset tarpeet ja valmiudet. Tarpeisiin vastataan erilaisilla toimintatavoilla ja painottaen valmennuksen sisältöalueita eri tavoin. Palvelun sisältöinä voivat olla muun muassa arjenhallinnan vahvistaminen ja hyvinvoinnista huolehtiminen, työntekijä- ja työyhteisötaitojen kehittäminen, ammatillisen osaamisen kehittäminen, työllistymistaitojen ja -tekniikoiden hallitseminen sekä työnantajayhteistyössä ja työhönottotilanteissa toimiminen. Palvelun tilaaja määrittelee palvelun ja sen sisällön tukeutuen mahdollisiin lakeihin, asetuksiin, toimintaohjeisiin ja vakiintuneisiin toimintamalleihin.

Työvalmennus

Työvalmennus tarkoittaa valmentautujan yksilöllisten tarpeiden mukaan suunniteltua, tavoitteellista, työn avulla tapahtuvaa yksilön työkyvyn edistämistä. Työvalmennuksessa tarjotaan tukea työn ja työtaitojen opetteluun, työelämätaitojen kehittämiseen sekä tuetaan valmentautujan työllistymistä. Työvalmentajat ovat useimmiten oman ammattialansa osaajia, joilla on lisäksi valmennuksellista osaamista.

Työvalmennuksella tarkoitetaan 1.1.2012 voimaan astuneessa työvalmennuksen erikoisammattitutkinnossa valmentajan työnkuvaa, valmennustyötä ja valmentajan ammatillista osaamista. Toiminnassa korostuvat asiakkaan työllistymistä ja työhön kuntoutumista sekä työhön paluuta ja työelämässä pysymistä tukevat toimet. Työvalmennus näyttäytyy toimintana, joka edellyttää toteuttajaltaan tietoa, ammattitaitoa ja osaamista työssä ja työelämässä toimimisesta sekä siirtymien tukemisesta. Työvalmennukseen liittyy myös toiminnan kehittämisen, tuloksellisuuden lisäämisen ja laadun varmistamisen käytäntöjä.

Työhönvalmennus

Työhönvalmennus on yleiskäsite toiminnalle, jolla tuetaan ja edesautetaan heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden työllistymistä työnantajan palvelukseen. Työhönvalmennuksessa tuetaan asiakkaan työllistymistä tai työssä pysymistä tavallisessa työyhteisössä. Työllistämiskynnyksen madaltamiseksi tai työssä pysymisen mahdollistamiseksi valmennuksessa huomioidaan palvelujärjestelmän mahdollistamat tukimuodot työnantajalle. Näitä voivat olla esimerkiksi palkkatuki, työolosuhteiden järjestelytuki ja työ- tai työhönvalmentajan tuki työsuhteen tai toimenpiteen (kuten työkokeilu, työharjoittelu tai työelämävalmennus) aikana.

Kelan palveluna työhönvalmennus on osa ammatillisen kuntoutuksen prosessia, jolla tuetaan osatyökykyisen henkilön työelämässä jatkamista, työllistymistä tai työelämään palaamista. Kelan työhönvalmennuksessa harjoitellaan käytännön työtä joko työpaikalla, työlinikassa tai muussa Kelan hyväksymässä kuntoutusyksikössä. Sillä pyritään parantamaan yleisiä työstä selviytymisen taitoja ja sopeutumista työelämään tai uuteen työpaikkaan. Tavoitteena on, että sen avulla pääsee suoraan työhön esimerkiksi pitkän työelämästä poissaolon jälkeen tai sillä pystytään selvittämään sopiva koulutusvaihtoehto. Työhönvalmennuksesta ja sen ehdoista tehdään sopimus työhönvalmennuspaikan, valmennukseen osallistuvan ja Kelan kesken. Työhönvalmennus kestää

yleensä 2–6 kuukautta yksilöllisen tarpeen mukaan. Toimintamuodot, palvelusisällöt ja järjestämiskäytännöt on kuvattu työhönvalmennuslinjan standardissa.

Mielenterveyskuntoutujien työhönvalmennus (Kela)

Mielenterveyskuntoutujien työhönvalmennuksen lähtökohtana ovat kuntoutujan oma motivaatio ja voimavarat sekä sitoutuminen yhdessä asetettuihin tavoitteisiin työelämään pääsemiseksi. Mielenterveyskuntoutujien työhönvalmennus on Kelan hankkimaa ja mielenterveyskuntoutujien työhönvalmennuksen palvelulinjan standardiin pohjautuvaa avomuotoista palvelua. Sitä toteutetaan yksityisissä työkeskuksissa, työhönvalmennussäätiöissä tai muissa sellaisissa kuntoutusyksiköissä (työhönvalmennusta toteuttava laitos), joissa on omia työosastoja/työpajoja. Keskeistä on ohjattu ja tuettu työ omilla työosastoilla sekä elämänhallintataitojen kartuttaminen yksilö- ja ryhmävalmennuksen keinoin. Mielenterveyskuntoutujien työhönvalmennuksen kesto on yleensä enintään 240 valmennuspäivää eli noin yksi vuosi. Palveluun osallistumisen voi aloittaa työhönvalmennusta joustavammin ehdoin. Tähän palveluun valittavilla kuntoutujilla ensisijainen työkykyä alentava ja työllistymistä vaikeuttava sairaus on aina psyykkinen sairaus.³⁵

Työhönvalmennus muussa palveluyksikössä (TE-hallinnon ostopalvelu)

Työ- ja elinkeinotoimisto voi ammatillisena kuntoutuksena hankkia osatyökykyiselle henkilöasiakkaalle sekä vaikeasti työllistettävän työnhakijan työhön sijoituksen tukemiseksi työhönvalmennusta muussa palveluyksikössä enintään 60 valmennuspäivän ajaksi. Työhönvalmennuksena hankitaan erityisesti työvalmentajien palveluja.³⁶ TE-toimistot ostavat työhönvalmennusta työllistymisen monipalvelukeskuksilta ja muilta riittävän osaamisen omaavilta palveluntuottajilta. Tämän julkaisun käsitteistön mukaan kyse on työhönvalmennuksesta/työhönvalmentajan palveluista, jotka voivat täyttää tuetun työllistymisen työhönvalmennuksen kriteerit.

Tuetun työllistymisen työhönvalmennus

Tuetun työllistymisen työhönvalmennuksessa työhönvalmentaja tukee, ohjaa ja valmentaa asiakasta voimavaralähtöisesti työsuhteeseen tavalliseen työyhteisöön. Työhönvalmentaja etsii asiakkaalle tai yhdessä hänen kanssaan työpaikan ja hänen taitojaan vastaavat työtehtävät avoimilta työmarkkinoilta. Valmennusprosessi jakaantuu suunnittelu-, valmistelu- ja tuetun työllistymisen vaiheisiin, joihin kaikkiin sisältyy työhönvalmentajan palvelut.³⁷ Tuetun työllistymisen tavoitteena on löytää työtä räätälöiden, toimintoja mukauttaen ja käytäntöjä sopeuttaen sellainen työ ja toimenkuva, johon työhön kuntoutuva tai työelämään valmentautuva asiakas soveltuu mahdollisimman hyvin. Sovittautumista työpaikalle edistetään tarvittaessa ohjauksella ja tuella, jota tarjotaan paitsi työpaikkaa tavoittelevalle asiakkaalle myös työllistyvän asiakkaan työyhteisölle. Tuetun työllistymisen työhönvalmennus voi tarvittaessa olla jopa pysyvä tuki työsuhteessa avoimilla työmarkkinoilla olevalle vammaiselle tai osatyökykyiselle henkilölle.

Tuotantokoulu

Tuotantokoulu on vaihtoehtoinen tapa kouluttautua silloin, kun työpainotteinen opiskelu tuntuu teoriapainotteista opiskelua sopivammalta vaihtoehdolta. Tuotantokoulussa oppimisympäristö vastaa oikeaa työympäristöä ja toiminnalle on asetettu tuotannolliset tavoitteet. Ammatillinen perustutkinto suoritetaan erityisopetuksessa ja opiskelu tapahtuu työssä oppimalla ja käytännöstä teoriaan etenemällä. Useimmiten ammattioppilaitos ostaa

35 Kela 2006

36 Työministeriö 2004

37 Puolanne et al 2000

palvelun työpajalta ja opetuksesta vastaa ammattioppilaitoksen palkkaama ammattiaineiden opettaja. Koulutus kestää keskimäärin kolme vuotta. Opiskelunsa päätteeksi opiskelija saa tutkintotodistuksen.³⁸

Työsuhteinen työllistäminen ja työelämässä pysymisen tukipalvelut

Työsuhteinen työllistäminen sosiaalisen työllistämisen toimialalla liittyy lakiin julkisesta työvoimapalvelusta (1295/2002) ja sosiaalihuoltolakiin (710/1982 27 d §). Käytännössä työllistämistä tapahtuu joko pitkäkestoisesti (entinen suojatyö) tai määräaikaisesti työ- ja elinkeinohallinnon palkkatuen avulla. Palkkatuella työllistetään suoraan tavalliseen työsuhteeseen, työllistämisyksikköön sijoittamalla ja tavalliseen työpaikkaan edelleen sijoituksen myötä.

Palkkatuetusta työstä maksetaan aina alakohtaisen työehtosopimuksen mukainen palkka. Tietyissä työehtosopimuksissa on maininta mahdollisuudesta maksaa alentuneen työkyvyn omaavalle henkilölle alempaa palkkaa. Sosiaalihuoltolakiin perustuvasta työsuhteisesta työllistämisestä voidaan maksaa alakohtaisten työehtosopimusten mukaista palkkaa tai työkeskuksia ja sosiaalisesti yritykseksi muuttuneita työkeskuksia koskevaan työehtosopimukseen perustuen soviteltua palkkaa.

Työsuhteinen työllistäminen edelleen sijoitettuna

Työsuhteisessa työllistämässä edelleen sijoitettuna heikossa työmarkkina-asemassa oleva henkilö työskentelee edelleen sijoitettuna työnantajalla, mutta työsuhde on tehty työntekijän ja työllistämisyksikön välillä. Kyseessä voi olla sosiaalihuoltolakiin perustuva työllistäminen ja/tai työ- ja elinkeinohallinnon palkkatuella tapahtuva työllistäminen. Sosiaalihuoltolain 27 d §:n 1 momentissa tarkoitettuihin työhön sijoittumista edistävät kuntoutus- ja muut tukitoimenpiteet voivat olla esimerkiksi tuetun työllistymisen kuntoutus- tai valmennustoimia, joiden avulla vammaiset henkilöt voivat työllistyä koko- tai osa-aikaiseen työsuhteeseen tavallisille työpaikoille. Kaikki tarkoituksenmukaiset toimenpiteet ja toimintamuodot ovat käytettävissä. Toimenpiteiden tulee tarvittaessa auttaa siirtymistä työkyvyttömyyseläkkeeltä työelämään.

Oppisopimus

Oppisopimuksella tarkoitetaan työsuhteeseen perustuvaa ammatillista koulutusta, jota täydennetään teoriaopetuksella oppilaitoksissa. Oppisopimuskoulutukseen liittyy henkilökohtainen opiskeluohjelma, jossa opiskelijan aikaisempi työkokemus ja koulutus voidaan ottaa huomioon. Oppisopimuksella voi opiskella samoihin perustutkintoihin, ammattitutkintoihin ja erikoisammattitutkintoihin kuin oppilaitosmuotoisessa koulutuksessa. Opiskelija saa työssä oppimisen ajalta työehtosopimuksen mukaista palkkaa ja tietuuden opetuksen ajalta palkkaa tai opintososiaalisia etuuksia. Työnantajalle maksetaan koulutuskorvausta. Työttömien oppisopimuskoulutuksesta työ- ja elinkeinohallinto voi maksaa työnantajalle lisäksi palkkatukea.³⁹

Tuettu oppisopimus

Tuettu oppisopimus on oppisopimus, jonka suorittamisen tueksi opiskelijalle tarjotaan yksilöllistä työhönvalmennusta ja oppisopimusvalmennusta. Tuen tarkoituksena on edistää opiskelijan arjenhallintaa ja kartoittaa hänen oppimisvalmiuksiaan. Tukea voidaan tarjota myös työnantajalle. Opiskelijan työ- ja oppimistaitoja pyritään vahvistamaan erilaisin tukitoimin. Opiskelija voi opetella työtehtäviä omaan tahtiinsa. Tuettu oppisopimus soveltuu niille, joille normaali oppisopimus on liian vaativa, kuten esimerkiksi erilaisille oppijoille, maahanmuuttajille, pitkäaikaistyöttömille sekä työkyvyttömyyseläkkeellä oleville.⁴⁰

38 www.tyopajatieto.fi

39 www.oppisopimus.net

40 www.tyopajatieto.fi

Siirtymätyö

Klubitalojen siirtymätyöhön voivat osallistua työtä toivovat ja työelämään kiinnittymisestä kiinnostuneet mielenterveyskuntoutujat osana klubitalojen toimintaa. Siirtymätyö on määräaikaista, enimmillään kuuden kuukauden mittaista, työvalmentajan tukemaa palkkasuhteista työtä avoimilla työmarkkinoilla. Siirtymätyöjakson päättymisen jälkeen paikka avautuu seuraavalle siirtymätyöntekijälle. Siirtymätyön jatkoksi klubitalot voivat hankkia työhönvalmentajan, joka etsii pitkäkestoisempaan työllistämiseen valmiita työnantajia avoimilta työmarkkinoilta.

Työllistyminen työhönvalmentajan tuella

Työhönvalmentajan tuella etsitään työllistyjän tai kuntoutujan osaamista ja toiveita vastaavaa työtä avoimilta työmarkkinoilta. Keskeistä on mallintaa vaihtoehtoisia työllistymisen ratkaisuja ja etsiä työllistymiseen sitoutuvia työnantajia ja työyhteisöjä. Työsuhteen solmimisen jälkeen työhönvalmentajan tuki jatkuu tarpeen mukaan, tarvittaessa myös ilman aikarajaa.

Muita tukitoimia heikossa työmarkkina-asemassa oleville

Työvoimakoulutus

Työvoimakoulutuksen eli työvoimapolitiittisen aikuiskoulutuksen tehtävänä on kehittää ja ylläpitää ammatillista osaamista. Työvoimakoulutus on tarkoitettu ensisijaisesti työttömille ja työttömyysuhan alaisille 20 vuotta täyttäneille henkilöille. Ammatillista kehittymistä tukevan koulutuksen lisäksi valmentavassa työvoimakoulutuksessa tarjotaan esimerkiksi työn ja koulutuksen hakuun tai tietyille ammattialalle ohjaavaa koulutusta. Koulutuksella voidaan myös kohentaa tietotekniikan yleisvalmiuksia ja kielitaitoa sekä edistää maahanmuuttajien kotoutumista. Työ- ja elinkeinohallinto hankkii koulutusta muun muassa aikuiskoulutuskeskuksilta, korkeakouluilta ja muilta koulutuspalveluiden tuottajilta. Koulutukseen osallistuvalla työnhakijalle maksetaan koulutuksen ajalta sitä työttömyysetuutta (ansiopäivärahaa, peruspäivärahaa tai työmarkkinatukea), johon hänellä on oikeus työttömänä ollessaan, sekä lisäksi ylläpitokorvausta.⁴¹

Ammatillinen kuntoutus

Ammatillinen kuntoutus on tarkoitettu työssä käyvälle tai työelämään siirtyvälle henkilölle, jonka työkyky on jo heikentynyt tai jota uhkaa työkyvyttömyys lähivuosina. Ammatillista kuntoutusta voi saada työkyvyn parantamiseksi, kun tavoitteena on jaksaa työelämässä paremmin, siirtyä työelämään osatyökykyisyydestä huolimatta tai palata työhön pitkän työelämästä poissaolon jälkeen.⁴²

Ammatillinen kuntoutus on lakiin perustuvaa toimintaa. Palvelut pitävät sisällään monenlaisia toimenpiteitä, kuten arviointitutkimus, työ- ja koulutuskokeilu, työharjoittelu, työelämävalmennus, palkkatuettu työ, työhönvalmennus ja kuntouttava työtoiminta. Ammatillisen kuntoutuksen maksavana tahona voi toimia Kela, työ- ja elinkeinohallinto, työeläkelaitos tai vakuutusyhtiö riippuen henkilön kuntoutuksen syystä ja elämäntilanteesta. Kela maksaa vaikeasti vammaisten ja vähäisen ammatillisen historian omaavien kuntoutujien palvelut, TE-hallinto osatyökykyisten TE-hallinnon asiakkaiden palvelut, työeläkelaitos vakiintuneen työhistorian omaavien kuntoutujien palvelut ja vakuutusyhtiöt onnettomuudesta, tapaturmasta tai ammattitaudista johtuvan kuntoutuksen palvelut.

41 www.mol.fi

42 www.kela.fi

Lähteet

- Ilmonen Kari, Kerminen Päivi & Lindberg Erja (2011) Työelämäosallisuuden lisääminen on yhteinen asia. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistiot 2011:4.
- Kallio Olavi, Martikainen Juha-Pekka, Meklin Pentti, Rajala Tuija & Tammi Jari (2006) Kaupungit tilaajina ja tuottajina. Tampereen yliopisto, kunnallisia tutkimuksia. <http://www.tampere.fi/tiedostot/5ehaCZnmh/kaupungittilaajinajatuottajina.pdf>.
- Kela (2006): Kelan laitosten kuntoutuksen standardi. Työkokeilun, työhönvalmennuksen ja mielenterveyskuntoutujien työhönvalmennuksen standardit. Versio 13 / 18.8.2006. Voimassa 1.3.2007 lukien.
- Kerminen Päivi (2010) Väilyömarkkinoiden kehittämisstrategia 13042010 Hki, esitys Väilyömarkkinat-kehittämishjelman (ESR) työkokous 12.–13.4.2010.
- Kujanpää Jarmo (2010) Sosiaaliset kriteerit ja niiden käyttömahdollisuudet julkisissa hankinnoissa. Tilannekatsaus 19.2.2010. VATES-säätiö.
- Laki julkisesta työvoimapalvelusta (1295/2002).
- Laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001).
- Laki sosiaalisista yrityksistä (1351/2003).
- Lehto Markku (2011) Kaikki mukaan! Osatyökykyiset työmarkkinoilla. Selvityshenkilön raportti. Sosiaali, ja terveysministeriön selvityksiä 2011:5.
- Pirttimaa Raija (2003) Tuetun työllistymisen alkuvaiheet ja kehittyminen Suomessa. Helsingin yliopisto. <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/kas/opett/vk/pirttimaa/tuetunty.pdf>.
- Puolanne Mervi & Sariola Leena (2000) Laatu tuetussa työllistymisessä. Palvelustandardi. VATES-säätiö.
- Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma 19.4.2007, Edita Prima Oy, Helsinki 2007.
- Sosiaalihuoltolaki (710/1982).
- Starttivalmennus pähkinänkuoressa (2010) Valtakunnallisen työpajayhdistyksen Starttivalmennusverkoston muokkaama kuvaus starttivalmennuksesta. Julkaisematon materiaali.
- Tuloverolaki 1535/1992.
- Työ- ja elinkeinoministeriö (2011) Pitkäaikaistyöttömyyden hoitamisesta työvoimavarojen turvaamiseen. Rakennetyöttömyyttä koskevat kehittämislinjaukset. TEM raportteja 13/2011.
- Työministeriö (2004) Työministeriön ohje ammatinvalinta- ja urasuunnittelupalveluja saavan ja vajaakuntoisen henkilöasiakkaan tukemiseen liittyvistä toimenpiteistä ja etuuksista. Ohje O/1/2004 TM, 13.1.2004.
- Valtioneuvoston kanslia (2011) Pääministeri Jyrki Kataisen hallitusohjelma 22.6.2011.
- Veijalainen Mika toim. (2004) Mielenterveyskuntoutujien työhönvalmennuksen laatustandardi. VATES-säätiö.
- Vuorela Mika (2010) Esipuhe teoksessa Kairi Tea, Nummelin Tua & Teittinen Antti (2010) Työtoiminnan käytäntö ja kokemus. Kehitysvammaliiton selvityksiä 6.
- Ylipaavalniemi Pasi (2005) Erityistyöllistämisen yksiköt heikossa työmarkkina-asemassa oleville. Työllistämispalveluiden tilastollinen katsaus. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2005:27. http://www.stm.fi/julkaisut/nayta/_julkaisu/1083234.

Kansaneläkelaitoksen verkkosivut <http://www.kela.fi>

Kehitysvammahuollon tietopankki <http://www.kvhtietopankki.fi>

Opetus- ja kulttuuriministeriön verkkosivut <http://www.okm.fi>

Oppisopimusopas <http://www.oppisopimus.net>

Rikosseuraamuslaitoksen verkkosivut <http://www.rikosseuraamus.fi>

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön verkkosivut <http://www.stm.fi>

Suomen Yhteiskunnallisten Yrittäjien yhdistyksen verkkosivut <http://syy.fi>

Työ- ja elinkeinoministeriön verkkosivut <http://www.tem.fi>, <http://www.mol.fi>

Työpankkikokeilun verkkosivut <http://www.tyopankkikokeilu.fi>

Valtakunnallisen työpajayhdistyksen Työpajatieto-sivusto <http://www.tyopajatieto.fi>